

Scenarios for the Future of the Social Status of the Accounting Profession in Iran

Abdolmajid Sedighi

*Ph.D. of Accounting, Department of Accounting, Faculty of Management and Accounting, Allameh Tabatabai'i, University, Tehran, Iran.
(Sedighi.majid@gmail.com).*

Taha Rabani *

*Assistant Professor, Department of Geography and Urban Plannin, Faculty of Humanities & Social Sciences, Yazd University, Yazd, Iran. (Corrponding Author).
(rabbani.taha@gmail.com).*

Abstract:

Given the technological advancements and social, economic, and political issues, the social status of the auditing profession faces challenges in the future. This study adopts a futures research perspective and employs environmental scanning and scenario writing methods to examine the future social status of the auditing profession in Iran over a ۲۰-year horizon. The research is a mixed-methods study that is descriptive and analytical in nature. The major trends and driving forces affecting the future social status of the auditing profession in Iran were derived from the study by Sadighi et al. (۲۰۲۳). Through the distribution of questionnaires to ۲۰ experts in the field of auditing in ۲۰۲۳, the study aimed to assess the significance and critical uncertainties through interactive effects analysis. In total, ۳۰ driving forces were identified and categorized based on the STEEP method into two groups: internal factors (users of auditing services and the auditing profession) and external factors (political, economic, social, technological, legal, and environmental). Ultimately, four scenarios (Dream City, Melodies of Solidarity, Song of Silence, and Dark Winter) were developed for the future social status of auditors based on three key drivers: the state of social trust in Iranian society, economic and political instability, and community participation in the capital market. Recommendations were provided for each scenario to address the challenges facing the future of the auditing profession. The results of this research can contribute to analyzing future challenges related to the social status of the auditing profession and identifying potential solutions.

Keywords: Social Status, Auditing Profession, Future Study, Scenario planning, Iran.

Copyrights

This license only allowing others to download your works and share them with others as long as they credit you, but they can't change them in any way or use them commercial.

سناریوهایی برای آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران

عبدالمجید صدیقی^۱ طاها ربانی^{۲*}

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۱۶

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۱۳

چکیده:

با توجه به تحولات فناوری و مسائل اجتماعی، اقتصادی و سیاسی، جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در آینده با چالش مواجه است. پژوهش حاضر از منظر آینده‌پژوهی و با به‌کارگیری رویکرد پویای محیطی و سناریونویسی به بررسی آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران با افق ۲۰ سال پرداخته است. نوع پژوهش آمیخته است. کلان روندها و پیشران‌های مؤثر بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران مستخرج از پژوهش صدیقی و همکاران (۱۴۰۲) از طریق توزیع پرسش‌نامه در سال ۱۴۰۲ بین ۲۵ نفر از خبرگان حوزه حسابرسی مورد پایش قرار گرفت تا میزان اهمیت و عدم قطعیت‌های بحرانی از طریق تحلیل اثرات متقابل، بررسی شود. در مجموع ۳۵ پیشران مؤثر بر آینده جایگاه حسابرسی و بر اساس روش اجتماعی، فناوری، اقتصادی، محیطی و سیاسی (STEEP) در دو دسته عوامل درونی (استفاده‌کنندگان خدمات حسابرسی، حرفه حسابرسی) و عوامل بیرونی (سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، فناوری، حقوقی و محیطی) گروه‌بندی شدند. نهایتاً چهار سناریو (شهر آرزوها، نغمه‌های همبستگی، آواز سکوت و زمستان تاریک) برای آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسان بر اساس سه پیشران شامل وضعیت اعتماد اجتماعی در جامعه ایران، بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی و مشارکت جامعه در بازار سرمایه، تدوین و پیشنهاداتی در راستای هر کدام ارائه گردیده است تا چالش‌های آینده حرفه حسابرسی را بررسی کند. نتایج این پژوهش می‌تواند به تحلیل چالش‌های آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی و راهکارهای ممکن کمک کند.

کلیدواژه‌ها: جایگاه اجتماعی، حرفه حسابرسی، آینده‌پژوهی، سناریونویسی، ایران.

^۱ دانش آموخته دکتری حسابداری، گروه حسابداری، دانشکده مدیریت و حسابداری، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. (Sedighi.majid@gmail.com).

^۲ استادیار، گروه جغرافیا، پردیس علوم انسانی، دانشگاه یزد، یزد، ایران. (نویسنده مسئول).
trabbani@yazd.ac.ir

۱- مقدمه:

مطالعه حاضر به آینده‌پژوهی جایگاه اجتماعی حرفه حسابداری در ایران می‌پردازد. حسابداری و حسابداری به‌عنوان یک دانش، دارای سه بُعد آموزشی، پژوهشی و حرفه‌ای است و نقش مهمی در تصمیم‌گیری‌ها و شفاف‌سازی مالی دارد. وضعیت حسابداری در ایران در هر سه بعد هنوز به مرحله بالندگی لازم نرسیده و در مرحله توسعه قرار دارد (دیانتی دیلمی، ۱۳۹۹).

حسابداری به دلیل پیشرفت فناوری و تغییر نحوه دریافت داده‌ها و تجزیه و تحلیل اطلاعات و حرکت کسب‌وکارها به سمت «اقتصاد بلادرنگ»^۱، با آینده نامعلومی روبرو است. حسابرسی‌های فعلی برای اظهارنظر در مورد داده‌های تاریخی کاربرد دارد که کیفیت ارتباطی و ارزش اطلاعاتی پایینی را دارا هستند و برای برآورد نیازهای اطلاعاتی سرمایه‌گذاران و اعتباردهندگان مناسب نبوده و باعث ایجاد شکاف انتظارات شده است در نتیجه برای باقی‌ماندن به‌عنوان یک خدمت ارزشمند و مرتبط، حسابداری باید راهی برای تکامل پیدا کند و صورت‌های مالی باید برای تصمیم‌گیری مفید، مرتبط و قابل‌اعتماد باشند (لومباردی و همکاران، ۲۰۱۵؛ اسدیان اوغانی و کریمی شالقونی، ۱۴۰۲). تحولات فناوری و پذیرش آن از سوی حرفه حسابداری برای موفقیت مستمر حرفه حسابداری حایز اهمیت است، با استفاده از فناوری‌های نوین در تجزیه و تحلیل داده‌ها حسابرسان می‌توانند از مرحله رسیدگی نمونه‌ای عبور کنند و ظرفیت بررسی همه تراکنش‌ها را به دست آورند و بر حوزه‌های بالقوه ریسک تمرکز کنند و کیفیت و کارایی را افزایش دهند. سکوها حسابداری مبتنی بر فضای ابری با متدولوژی‌های یکپارچه، امروزه در دسترس هستند، این سکوها می‌توانند این حرفه را به‌خوبی برای حسابداری در آینده آماده کنند. محاسبات شناختی، شبیه‌سازی فرایندهای فکری انسان با استفاده از یک الگوی رایانه‌ای است. محاسبات شناختی شامل سیستم‌های خودآموزی است که از داده‌کاوی، تشخیص الگو و پردازش زبان طبیعی برای تکرار نحوه عملکرد مغز انسان استفاده می‌کنند. از اهداف محاسبات شناختی، ایجاد سیستم‌های فناوری اطلاعات خودکار است که قادر به حل مشکلات، بدون نیاز به کمک انسانی هستند. الگوهای در حال حاضر، برای یاری در تصمیم‌گیری به حسابرسان در حال توسعه هستند، همان‌طور که سیستم‌های مشابه برای حرفه پزشکی توسعه می‌یابند. باید توجه داشت که یاری‌دادن در تصمیم‌گیری، جایگزین قضاوت حسابرس نمی‌شود؛ بلکه قضاوت حسابرس را تقویت می‌کند و آن را حتی مؤثرتر و ارزشمندتر می‌کند (صدیقی و باباجانی، ۱۴۰۱)؛ بنابراین تغییرات فناوری - اجتماعی، دگرگونی‌های اقتصادی و تحول در شیوه‌ها و ابزارهای حسابداری در موفقیت و کارآمدی حسابرسان تأثیرگذار خواهد بود. تمامی حرفه‌ها از جمله حسابداری در راستای

^۱ Real-time economy

تأمین مستمر منافع عمومی، نیازمند آمادگی برای رویارویی و پذیرش تغییرات و تحولات آینده هستند (صفار و سرابی، ۱۳۹۴).

طبق تعریف ارائه شده توسط انجمن روان‌شناسی آمریکا «جایگاه اقتصادی-اجتماعی»^۱، وضعیت اجتماعی یا طبقه اجتماعی یک فرد یا گروه است که معمولاً بر اساس ترکیبی از تحصیلات، درآمد و شغل اندازه‌گیری می‌شود.^۲ جایگاه اقتصادی-اجتماعی به نوعی موقعیت فرد در ساختار اجتماعی است که منابع موجود و در دسترس او را تعیین می‌کند. منزلت شغلی^۳، یک شاخص صریح از وضعیت اجتماعی است. منزلت شغلی نمایانگر اجماع جمعی و ذهنی در مورد «جایگاه شغلی»، به معنای وضعیت اجتماعی یک شغل است. باتوجه به اینکه حرفه حسابرسی در ایران نیز دارای ساختارهای حرفه‌ای است که با توجه به ابعاد قشربندی اجتماعی خاص محیط ایران هم اکنون از چالش‌هایی چون بحران هویت حرفه‌ای و بحران استقلال حرفه‌ای و خروج کارکنان رنج می‌برد (عموزاد مهدیرجی و همکاران، ۱۴۰۲، صدیقی و همکاران، ۱۴۰۱)، چنانچه آمادگی لازم برای رویدادهای آینده وجود نداشته باشد، جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران با مخاطرات روزافزونی مواجه خواهد بود.

پژوهش حاضر با رویکرد آمیخته اکتشافی به تحلیل آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران می‌پردازد. این تحقیق به منظور پاسخگویی به سؤالات پژوهش از مطالعه منابع موجود و روش سناریونگاری استفاده می‌کند و درعین حال، توصیفی-تحلیلی است. در این راستا، ۳۵ پیشران مؤثر بر آینده جایگاه حسابرسی که توسط صدیقی و همکاران (۱۴۰۲) شناسایی شده، در قالب ۷ کلان روند دسته‌بندی می‌شود. جامعه آماری این پژوهش شامل خبرگان حوزه حسابرسی است و از ۳۷ پرسش‌نامه توزیع شده، ۲۵ نمونه قابل استفاده بوده است. مراحل تحقیق شامل شناسایی و اولویت‌بندی عدم قطعیت‌های بحرانی و طراحی سناریوها با تحلیل ریخت‌شناسی است که به تبیین آثار آنها بر جایگاه اجتماعی حسابرسی منجر می‌شود.

۲- مبانی نظری و پیشینه پژوهش

قشربندی اجتماعی^۴ یکی از مفاهیمی است که در علوم اجتماعی پرکاربرد است و به تقسیم‌بندی افراد در جامعه بر اساس وضعیت اقتصادی، فرهنگی و سیاسی آنها اشاره دارد. قشربندی اجتماعی می‌تواند بر مبنای عوامل مختلفی از جمله درآمد، شغل، تحصیلات، خانواده

^۱ Socioeconomic status

^۲ رجوع شود به پایگاه اینترنتی انجمن روان‌شناسی آمریکا به نشانی

<https://www.apa.org/topics/socioeconomic-status>

^۳ Occupational prestige

^۴ Social stratification

و نژاد تعریف شود. بعبارت دیگر، قشربندی اجتماعی به تقسیم‌بندی جامعه به طبقات یا گروه‌های اجتماعی اشاره دارد که بر اساس معیارهای مختلفی مانند ثروت، قدرت، تحصیل، نژاد و جنسیت مشخص می‌شوند. این ساختار نشان‌دهنده روابط نابرابر بین طبقات مختلف اجتماعی و تأثیر آنها بر دسترسی افراد به منابع و فرصت‌ها است

نظام طبقاتی^۱ به‌عنوان رویکرد معاصر در نظام قشربندی مطرح است. «طبقه» به‌عنوان گروه‌بندی بزرگی از افراد که در منابع و امکانات اقتصادی مشترکی سهیم هستند، تعریف شده است که تأثیر بالایی بر سبک زندگی افراد عضو این گروه‌ها دارد. مالکیت، ثروت و شغل از عوامل تفاوت‌های طبقات محسوب می‌شوند. یکی از نظریه‌های مهم در حوزه قشربندی اجتماعی، نظریه تفاوت‌های طبقاتی مارکسیستی است که در آن، جامعه در دو طبقه اساسی تقسیم می‌شود: طبقه صاحبان سرمایه و طبقه کارگران. مارکسیسم باور دارد که تاریخ انسانیت به مبارزه بین این دو طبقه برمی‌گردد که در نهایت، طبقه کارگر به ظفر خواهد رسید و سیطره بر جامعه را به دست خواهد گرفت. ماکس وبر با بسط نظریات مارکس در این حوزه، علاوه بر طبقه به جایگاه اجتماعی و حزب نیز در قشربندی اجتماعی تأکید دارد. جایگاه اجتماعی به تفاوت میان گروه‌های اجتماعی از نظر احترام یا اعتبار اجتماعی اشاره دارد (باباجانی و همکاران، ۱۴۰۱). از سویی نظریه هویت اجتماعی بر این اصل تأکید دارد که هویت فردی و هویت جمعی با یکدیگر تعامل دارند و هر فرد، هویت خود را در ارتباط با هویت‌های گروهی و زیرگروهی در جامعه خود شکل می‌دهد. افراد از عضویت خود در گروه‌ها احساس ارزشمندی و تعلق اجتماعی به دست می‌آورند، هویت حرفه‌ای از برجسته‌ترین هویت‌های اجتماعی محسوب می‌شود (تاجفل و ترنر، ۲۰۰۴). تلاش برای ارتقای جایگاه اجتماعی، انگیزه‌ای برای جمع‌آوری ثروت در افراد فراهم می‌کند که می‌تواند رشد اقتصادی و رسیدن به سطح بهینه اجتماعی را منجر شود (یینگ لیو و ننگ وانگ، ۲۰۲۰). حرفه، یکی از نمونه‌های گروه اجتماعی است که افراد می‌توانند با آنها هویت‌سازی کنند. حتی ممکن است هنجارهای اجتماعی صریح یا ضمنی گروه‌هایی که خود را متعلق به آن می‌دانند را نیز اتخاذ کند بدون اینکه واقعاً با اعضای سازمانی ارتباط برقرار کرده باشد؛ بنابراین «هویت حرفه‌ای» نمونه‌ای از «هویت اجتماعی» است (آبریمایر و همکاران، ۲۰۲۱).

توجه به قشربندی اجتماعی در مطالعات حرفه حسابرسی می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر نوع و کیفیت خدماتی که ارائه می‌شود، داشته باشد. حساب‌رسان باید درک دقیقی از زمینه‌های اجتماعی و اقتصادی مشتریان خود داشته باشند تا بتوانند ارزیابی دقیقی از ریسک‌ها و فرصت‌ها ارائه دهند. هویت حرفه‌ای حساب‌رسان نیز ناشی از عضویت آنها در جامعه حرفه‌ای است که بر اعتبار

^۱ class system

و تأثیر آنها در بازار کار تأثیر می‌گذارد. در نتیجه، قشریندی اجتماعی و تأثیر آن بر هویت فردی و حرفه‌ای می‌تواند به درک بهتر چالش‌ها و فرصت‌های موجود در حسابرسی کمک کند. (صدیقی و همکاران، ۱۴۰۲)

پیشرفت‌های شگرف در فناوری در سال‌های اخیر منجر به تغییر محیط اقتصادی شده (دندر و همکاران، ۲۰۲۳). انقلابی دیجیتالی در زمینه‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایجاد گردیده است که باعث تغییرات برق‌آسا در پردازش داده‌ها، دقت زیاد، سرعت بالای دسترسی به اطلاعات باکیفیت و کم‌هزینه شده است. هر چند پیش‌بینی دقیق آینده دشوار است؛ اما گسترش فناوری‌هایی چون هوش مصنوعی، یادگیری ماشین و تجزیه و تحلیل کلان‌داده‌ها باعث تغییرات در حسابداری و عملیات آن و در نتیجه نیاز به تحول در حرفه حسابرسی خواهد شد (سلاطی و همکاران، ۱۴۰۰).

تأثیرات همه‌گیری بیماری «کووید ۱۹» سخت‌ترین چالش برای حسابرسان و مشتریان آنها از زمان بحران مالی جهانی ۲۰۰۷-۲۰۰۸ بود و منجر به توجه مؤسسات بر سرمایه‌گذاری بیشتر روی برنامه‌های دیجیتالی از جمله هوش مصنوعی، بلاک‌چین، امنیت شبکه و توسعه عملکرد داده‌ها شده است. در نهایت انتظار می‌رود این اقدامات اثربخشی و انعطاف‌پذیری ارتباط بین حسابرسان و مشتریان آنها را افزایش دهد (البتار و همکاران، ۲۰۲۰). از آنجاکه این بیماری، پیامدهای اقتصادی و اجتماعی گسترده‌ای در سراسر جهان به دنبال داشته است، آگاهی فزاینده‌ای در مورد اهمیت موضوعات زیست‌محیطی، اجتماعی و حاکمیتی ایجاد کرده است که سازمان‌ها باید به آن رسیدگی کنند. در مواجهه با این موضوعات جدید، حرفه حسابرسی نیازمند زیرساخت‌های فناوری مناسب، تجهیز استعدادها به مهارت‌های لازم برای شکوفایی در آینده دیجیتالی‌تر است (صدیقی و باباجانی، ۱۴۰۱).

پس از همه‌گیری کووید ۱۹ و اختلال در فرایندهای اجتماعی شدن، تعمیم نتایج گذشته در پژوهش‌های آتی بالاخص در حوزه اثر تجاری‌سازی در هویت حرفه‌ای شرکا، مستلزم بررسی انتقادی بیشتری است. انجام پژوهش‌های مستقل در حوزه هویت حرفه‌ای و جایگاه اجتماعی در حرفه حسابرسی بر اساس ویژگی‌های محیطی و فرهنگی خاص کشورها، می‌تواند به توسعه و غنای ادبیات حسابداری کمک کند و تصویر کامل‌تری از مفهوم یک حسابدار حرفه‌ای بودن را ترسیم کند (استک و مالش، ۲۰۲۲).

پیشینه پژوهش‌های خارجی

یکی از اولین مطالعات در سال‌های اخیر و با ظهور فناوری‌های نوین توسط لومباردی و همکاران (۲۰۱۵) انجام شده است که به بررسی وضعیت فعلی و آینده حرفه حسابداری بر اساس بررسی و اجماع نظرات خبرگان پرداختند. نتایج این پژوهش نشان داد که حرفه حسابداری برای آنکه خدمتی ارزشمند و مربوط باقی بماند باید راهی برای تکامل پیدا کند. در این مسیر حسابداری به سمت اطلاعات آینده‌نگرتر، حسابداری مستمر و استفاده از فناوری اطلاعات در رویه‌های حسابداری حرکت خواهد کرد.

گامیچ (۲۰۱۶) به بررسی تحولات فناوری کلان‌داده، روی حرفه حسابداری پرداخت. یافته‌های پژوهش نشان داد که داده‌های بزرگ بر نقش آینده متخصصان حسابداری تأثیر خواهد داشت و مناسب است که حسابداران با مهارت‌های مرتبط با تجزیه و تحلیل داده‌های بزرگ، تجهیز شوند. دای و همکاران (۲۰۱۹) به نقش فناوری‌های نوین مانند بلاک‌چین و قراردادهای هوشمند در حسابداری نسل چهارم به منظور دستیابی به حسابداری بلادرنگ^۱ پرداختند و نشان دادند این فناوری‌ها، پتانسیل لازم برای بازبینی رویه‌های حسابداری فعلی و کمک به پیاده‌سازی حسابداری نسل چهارم در مواردی چون حسابداری زیست‌محیطی و پاسخگویی در این زمینه را دارند. دای و واسارهللی (۲۰۲۰) با اشاره به کمبود حسابرسان ماهر در استفاده مؤثر و کارآمد از فناوری به ارائه یک معماری جدید به نام هوش حسابداری مستمر به عنوان یک سرویس پرداختند تا حسابرسان بتوانند داده‌های مشتریان را به یک فضای ابری انتقال داده و بر اساس برنامه‌های مناسب پیشنهادی این سیستم، به حسابداری هوشمند بپردازند.

آر نلی نور و آلفیرا (۲۰۲۲) با اشاره به اینکه افزایش استفاده از فناوری باعث ایجاد نیاز به حسابداری سیستم‌های اطلاعاتی شده است، اذعان کردند که بازبینی برنامه‌های درسی و اهداف آموزشی، ضرورت دارد و آموزش حسابداری باید با نیازهای صنعت، تنظیم شود تا فارغ‌التحصیلان بتوانند مشارکت بیشتری داشته باشند و مطالب آموزشی حسابرسان باید به منظور دستیابی به توانایی‌های شناختی، عاطفی، روانی و تفکر انتقادی دانشجویان تطبیق داده شود.

تی‌نگوین و همکاران (۲۰۲۴) به بررسی اثر فناوری‌های دیجیتال روی حرفه حسابداری و چالش‌های پیش‌رو پرداختند. نتایج پژوهش آنها نشان داد گرچه نقش حسابرسان در بخش خدمات حرفه‌ای به تدریج با به‌کارگیری فناوری‌های نوین دچار تغییر خواهد شد؛ اما بعید به نظر می‌رسد جایگزین حسابرسان شود. در آینده حسابرسان مستقل ممکن نقش‌های جدیدی را

^۱ Realtime auditing

به‌عنوان مشاور با مهارت‌های در حوزه طبقه‌بندی و پردازش داده‌ها برای اثرگذاری بر فرایندهای تصمیم‌گیری ایفا کنند.

پیشینه پژوهش‌های داخلی

نوایی و لواسانی (۱۳۹۱) با اشاره به نقش فناوری‌هایی چون رایانش ابری در تغییرات حوزه اشتراک‌گذاری منابع و نرم‌افزارهای رایانه‌ای، پیش‌بینی داشتند که سازمان‌ها، سیستم‌های مالی و حسابداری در آینده به این فناوری ورود خواهند کرد و از شیوه‌های سنتی فاصله می‌گیرند. نودهی و اشرفی (۱۳۹۶) آینده هر پدیده‌ای تحت تأثیر عوامل متعددی است و حرفه حسابرسی نیز این قاعده مستثنی نیست. در دو دهه گذشته، شرایطی مانند رسوایی‌های مالی نظیر انرون و تغییرات قانونی در نظارت‌های مالی بر وضعیت این حرفه تأثیر گذاشته‌اند. این روندها در آینده نیز ادامه خواهند داشت و تغییرات در فضای تجارت جهانی، نیاز حساب‌برسان و ذینفعان به خدمات مالی و مشاوره‌ای نوین، و تحولات فناوری به ویژه در حوزه اطلاعات، از جمله عوامل اصلی تأثیرگذار بر آینده حرفه حسابرسی به شمار می‌آیند.

باباجانی و همکاران (۱۴۰۱) با استفاده از روش تحلیل تم به شناسایی و الگوبندی مولفه‌های مؤثر بر جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران از منظر هویت اجتماعی پرداختند. بر اساس یافته‌های پژوهش ابعاد قشربندی اجتماعی (سیاسی-اقتصادی، اجتماعی-فرهنگی) و چالش‌های حرفه حسابرسی (بحران هویت حرفه‌ای و بحران استقلال حرفه‌ای) بیشترین اثرگذاری را در تضعیف جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران دارند و بایستی با اقدامات درون حرفه‌ای (به‌روزرسانی مهارت‌های حساب‌برسان و تقویت نهادهای حرفه‌ای) و اقدامات کلان (شناساندن حرفه و تقویت اعتماد عمومی به حسابرسی و افزایش تقاضا در سایر حوزه‌های غیر اعتباربخشی) به بهبود جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران همت گمارد.

جامه‌داری و همکاران (۱۴۰۲) آینده پژوهی حرفه حسابرسی مستقل با تأکید بر تحول تجارت الکترونیک را مورد بررسی قرار دادند. مواردی چون بهاد دادن به آموزش‌های تخصصی و مستمر در زمینه کاربردهای حسابرسی الکترونیک، تسریع در روند اتوماسیون فرایندهای اداری، سرمایه‌گذاری در زمینه‌های مدیریت پروژه‌های فناوری اطلاعات از مهم‌ترین عوامل پیش‌بینی‌کننده آینده حرفه حسابرسی مستقل با تأکید بر تجارت الکترونیک را تشکیل خواهد داد. حمزه و رامشه (۱۴۰۲) به بررسی حسابرسی در عصر دیجیتال پرداختند. دیجیتالی شدن اقتصاد چالش‌ها و فرصت‌هایی را برای حرفه حسابرسی به وجود آورده که حساب‌برسان باید با آن‌ها سازگار شوند. این مطالعه تغییرات مورد انتظار در حرفه حسابرسی در ایران تا پانزده سال آینده را از دیدگاه ۲۶ کارشناس بررسی کرده و آن‌ها را در پنج بخش شامل درک مخاطبان، روابط حساب‌برسان و صاحب‌کاران، مقررات‌گذاری، تغییرات ساختاری و رویه‌های حسابرسی طبقه‌بندی

کرده است. نتایج نشان می‌دهد که حسابرسی مستقل به‌سوی کیفیت بهتر و مستمر پیش می‌رود، هرچند ریسک‌های حسابرسی کاملاً حذف نخواهند شد. همچنین، مخاطبان اعتماد بیشتری به روش‌های اتوماتیک خواهند داشت، در حالی که محتوای گزارش‌ها در زمینه‌های خاص کاهش می‌یابد و فناوری‌های جدید به نفع حساب‌رسان عمل خواهند کرد.

زارع بهمنمیری و همکاران (۱۴۰۲) به ارائه چارچوبی برای تحلیل پیش‌رسان‌های اثرگذار بر آینده حسابرسی در ایران با محوریت فناوری بلاک‌چین پرداختند. بر اساس اولویت‌بندی با روش کوکوسو پیش‌رسان‌های توسعه بلاک‌چین در صنایع و حوزه‌های دیگر و میزان پذیرش بلاک‌چین توسط سازمان و مؤسسات حسابرسی به ترتیب بیشترین درجه اولویت را داشتند. آموزش فناوری‌های دیجیتال مالی مثل بلاک‌چین به مدیران، حساب‌رسان و کاربران مالی، یکپارچگی سیاست‌های نهادهای رگولاتور در زمینه نظارت و استانداردگذاری و همسویی استانداردهای جهانی با الزامات فناوری بلاک‌چین از جمله مهم‌ترین پیشنهادها کاربردی پژوهش بودند.

صدیقی و همکاران (۱۴۰۲) به شناسایی و رتبه‌بندی پیش‌رسان‌های مؤثر بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران با استفاده از روش تحلیل اثرات متقاطع پرداختند و در مجموع ۳۵ پیش‌رسان مؤثر در قالب ۷ کلان‌روند شامل مشتریان خدمات حسابرسی، حرفه حسابرسی و حساب‌رسان، سیاسی-اقتصادی، اجتماعی-جمعیتی، فناوری و محیطی شناسایی شد.

عبدلی اباتری و همکاران (۱۴۰۲) به بررسی آینده‌پژوهی حسابرسی در ایران از منظر فناوری اطلاعات و تغییرات مقرراتی و ساختاری پرداختند. با توجه به چالش‌های ناشی از تحولات تکنولوژیک و ناکارآمدی روش‌های سنتی، نیاز به استفاده از فناوری‌های نوین از جمله کلان‌داده‌ها و هوش مصنوعی برای ارائه اطلاعات دقیق و به‌موقع احساس می‌شود. پژوهش با استفاده از روش پژوهش آمیخته و نظرسنجی از خبرگان به شناسایی ۲۴ پیش‌رسان کلیدی در تغییر شیوه‌های حسابرسی پرداخته که نشان‌دهنده الزامات تغییر و به‌روزرسانی در قوانین، ساختار و رویه‌های حسابرسی است. به‌طورکلی، این تحولات نه تنها به بهبود عملکرد حساب‌رسان کمک می‌کند و انتظار نمی‌رود اثرات مخربی بر حرفه حسابرسی داشته باشد.

فیل سرایی و اسماعیلی (۱۴۰۲) تأثیر متاورس بر آینده حسابداری و حسابرسی را مورد بررسی قرار دادند. نتایج این پژوهش‌شان می‌دهد که متاورس با ایجاد اقتصادی جدید و وابسته به توکن‌های غیرقابل تعویض، نیازمند رویکردی نو در حسابداری و حسابرسی است. در این بستر، حسابداران باید با چالش‌هایی همچون شناسایی دارایی‌های دیجیتال و خطرات امنیت سایبری مواجه شوند. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که رابطه مثبت و معناداری بین ویژگی‌های متاورس و آینده حسابداری وجود دارد. همچنین، متاورس با ارائه ابزارهای جدید مانند واقعیت مجازی، امکان بهبود دقت و کارایی در فرآیندهای حسابرسی را فراهم می‌کند. پیشنهادات تحقیق شامل

ایجاد سیلابس‌های آموزشی و تدوین استانداردهای حسابداری و حسابرسی متناسب با تغییرات ناشی از متاورس است.

با جمع‌بندی مرور پیشینه پژوهش می‌توان خلاصه نتایج و سمت‌وسوی آن را به شرح جدول (۱) مرور کرد:

جدول ۱: مهم‌ترین محورها و یافته‌های پیشینه پژوهش

موضوعات کلیدی	یافته‌های کلیدی
تحولات فناورانه و آینده حسابرسی	ضرورت تحول در روش‌های حسابرسی و نیاز به مهارت‌های جدید در حسابداری بر اثر فناوری‌های نوین از جمله کلان‌داده و فناوری اطلاعات (بلاک‌چین، سیستم‌های ابری...) در بهبود کیفیت و کارایی حسابرسی.
نیاز به بازبینی آموزش	لزوم به‌روزرسانی برنامه‌های آموزشی و مهارت‌های حسابرسان برای هماهنگی فارغ‌التحصیلان بتوانند با نیازهای صنعت
چالش‌ها و فرصت‌های جدید	نیاز به پژوهش‌های بیشتر در مورد چالش‌های اجتماعی و اقتصادی حرفه حسابرسی، به‌ویژه در زمینه هویت حرفه‌ای و اثرات آن بر کیفیت خدمات‌رسانی حسابرسان
تحلیل پیشران‌ها و روندهای مؤثر	شناسایی پیشران‌های مؤثر در آینده حسابرسی تأکید کردند با محوریت نیاز به همسویی با فناوری‌های نوین و استانداردهای جهانی

در پژوهش حاضر با در نظر گرفتن شرایط فعلی ابعاد سیاسی، اقتصادی اجتماعی کشور و استفاده از رویکرد سناریونگاری به آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران با بهره‌گیری از نتایج مرور پیشینه پژوهش پرداخته شد. سناریونویسی به‌عنوان ابزاری برای فکر کردن در مورد آینده مطرح است. سناریوها داستان‌های احتمالی هستند که برای کاوش در آینده‌های مختلف ایجاد می‌شوند و به سازمان‌ها کمک می‌کنند تا خود را برای تغییرات و چالش‌های احتمالی آماده کنند. در این پژوهش با اتکا به دلایل زیر از افق ۲۰ ساله برای سناریوها در نظر گرفته شده است (شوارتز، ۱۹۹۱):

- ❖ **تغییرات اجتماعی و اقتصادی عمده:** روندهای کلان اجتماعی، اقتصادی و فناوری ممکن است زمان بیشتری برای ظهور و تأثیرگذاری نیاز داشته باشند. افق‌های بلندمدت به محققان این امکان را می‌دهد تا تغییرات عمیق‌تر و پایدارتر را بررسی کنند.
- ❖ **توجه به تحولات ساختاری:** در بسیاری از بخش‌ها، تغییرات ساختاری که می‌توانند نقش و جایگاه یک حرفه یا صنعت را تغییر دهند، به زمان طولانی‌تری نیاز دارند تا شفاف شوند. سناریونویسی در این افق به تحلیل عمیق‌تری از این تغییرات کمک می‌کند.

- ❖ **سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی:** بسیاری از تصمیمات کلان و سیاست‌ها نیاز به افق‌های بلندمدت دارند تا بتوانند اثرات خود را به‌خوبی نشان دهند و ریسک‌ها و فرصت‌ها را تحلیل کند.
- ❖ **افزایش عدم قطعیت‌ها:** با افزایش عدم قطعیت‌ها در محیط‌های اقتصادی و اجتماعی، بررسی سناریوها در افق‌های طولانی‌مدت می‌تواند به درک بهتر تهدیدات و فرصت‌های آینده کمک کند.

بنابراین، در این پژوهش برای پیش‌بینی آینده، به‌جای تلاش برای پیش‌بینی قطعی، به فکر سناریوهای متنوع و ممکن خواهیم بود. این رویکرد می‌تواند به ما کمک کند تا بهترین تصمیمات را در مواجهه با عدم قطعیت اتخاذ کنیم.

۳- سوالات پژوهش

باتوجه‌به هدف کلی پژوهش مبنی بر آینده‌نگاری جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی بر اساس رویکرد سناریونگاری، سوالات پژوهش به‌صورت زیر هستند:

۱. عدم قطعیت‌های بحرانی آینده در خصوص جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی کدام‌اند؟
۲. بر اساس عدم قطعیت‌ها چه سناریوها و آینده‌های باورپذیری، پیش روی جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی وجود دارد؟
۳. هر سناریو چه اثراتی بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی خواهد گذاشت؟

۴- روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر روش پژوهش آمیخته از نوع اکتشافی است و از طریق مطالعه منابع موجود در ادبیات و استفاده از پویا محیط، دلفی آنی، ریخت‌شناسی و سناریونگاری تلاش می‌شود به سوالات پژوهش پاسخ داده شود؛ بنابراین از منظر نوع پژوهشی، یک پژوهش توصیفی - تحلیلی است. در این پژوهش از پیشران‌های مؤثر بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران که توسط صدیقی و همکاران (۱۴۰۲)^۱ شناسایی شده، استفاده می‌شود که در جدول (۲) و الگوی کیفی (۱) تشریح شده است. به‌طور کلی ۳۵ پیشران مؤثر در قالب ۷ کلان‌رشد شامل: مشتریان خدمات حسابرسی، حرفه حسابرسی و حسابرسان (درون حرفه‌ای)، سیاسی-اقتصادی، اجتماعی-جمعیتی، فناوری، حقوقی و محیطی قابل‌دسته‌بندی است که پیشران‌های هر محور در جدول زیر ارائه شده است.

^۱ https://journals.alzahra.ac.ir/article_۷۴۵۹.html

جدول ۲: پیشران‌های اثرگذار بر وضعیت آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی (منبع: صدیقی و همکاران ۱۴۰۲)

پیشران‌ها	مؤلفه‌های اصلی	
سهام‌داران به‌عنوان ذی‌نفع اصلی و گزارش نسبت به صورت‌های مالی	استفاده‌کنندگان (مشتریان)	خدمات حسابرسی و انتظارات آنها
به‌کارگیری تئوری ذی‌نفعان و مطالبه شفافیت و پاسخگویی		
تنوع خدمات حسابرسی و گسترش آن (مشاوره مالیاتی، مشاور کسب‌وکار و...)		
مطالبه آینده‌نگری اطلاعات به‌جای گذشته‌نگری		
اثرگذاری و مربوط بودن حرفه حسابرسی در فضای کسب‌وکار (حسابرسی مستمر و باکیفیت، ارائه بینش در مورد چشم‌انداز کسب‌وکار به مشتریان)	حرفه حسابرسی و حسابرسان	عوامل درونی
کیفیت آموزش حسابرسان و تطابق آموزش با تحولات نوین		
وضعیت رقابت در بازار حرفه با تشکیل مؤسسات حسابرسی بزرگ		
تقویت نهادهای حرفه‌ای در بخش خصوصی و واگذاری حسابرسی بخش عمومی از سازمان حسابرسی به دیوان محاسبات		
ورود نیروی انسانی متخصص و با مهارت‌های بین‌رشته‌ای و فناوری اطلاعات		
حق‌الزحمه حسابرسی و میزان رعایت آیین رفتار حرفه‌ای		
آینده تحریم‌ها و وضعیت پذیرش شرکت‌های بین‌المللی		
وضعیت حمایت‌گرایی از تولید داخلی و رشد شرکت‌های انحصاری داخلی (پرداخت یارانه به تولید داخلی)		
مشارکت جامعه در بازار سرمایه و خصوصی (مردمی) سازی اقتصاد		
نرخ تورم و تاثیر آن بر مشاغل		
بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی و تعدد ریسک‌های مرتبط		
هزینه پیاده‌سازی سیستم‌های مبتنی بر فناوری اطلاعات		
ظهور استارت‌آپ‌های قدرتمند (تغییر سرمایه‌گذاری)	اجتماعی-جمعیتی	عوامل بیرونی
افزایش سن نیروی کار و افزایش سن حسابرسان		
تغییر ترکیب جنسیتی نیروی کار و افزایش حسابرسان زن		
کاهش شتاب رشد جمعیت کشور و کمبود نیروی کار		
روند مهاجرت نخبگان و کمیابی نیروی کار ماهر و مستعد در همه حوزه‌ها از جمله حسابرسی		
وضعیت اعتماد اجتماعی در جامعه ایران	فناوری	عوامل بیرونی
سطح دانش و سواد مالی جامعه		
به‌کارگیری حسابداری و حسابرسی ابری (رایانش ابری)، توسعه فناوری کلان‌داده و استفاده از فناوری شناختی و سایر فناوری‌های نوین		
خودکار شدن امور و عدم نیاز به حضور فیزیکی حسابرسان در شرکت‌های مورد رسیدگی		

پیشران‌ها	مؤلفه‌های اصلی
های خارجی دورکاری و فعالیت حساب‌رسان با مؤسسات و شرکت	
توسعه زیرساخت‌های فناوری در کشور و بهره‌گیری از آن در حسابداری	
چالش‌های امنیت سایبری در عصر گسترش فناوری‌های نوین	
گسترش نفوذ رسانه‌های اجتماعی	
به‌روزرسانی و پذیرش استانداردهای حسابداری و حسابداری بین‌المللی	حقوقی
نهادینه‌شدن حاکمیت شرکتی و قوانین حمایت از سرمایه‌گذاران	
همه‌گیرشدن دامنه قوانین مالیاتی و مودیان مالیاتی	
عدم تناسب اندازه و حجم کار مشتریان با تعداد حساب‌رسان	محیطی
افزایش آگاهی زیست‌محیطی شهروندان و اهمیت‌یابی گزارشگری پایداری	
تشدید قوانین زیست‌محیطی و الزام مؤسسات و شرکت‌ها به رعایت آنها	

جامعه آماری این پژوهش خبرگان حرفه‌ای و دانشگاهی در حوزه حسابداری است و برای توزیع پرسش‌نامه از روش غیرتصادفی و بر مبنای قضاوت پژوهشگر بهره گرفته شده است و نهایتاً از ۳۷ پرسش‌نامه توزیع شده بین خبرگان، در سال ۱۴۰۱، تعداد ۲۵ نمونه بر اساس جدول (۳) به دست پژوهشگران رسید. برای انجام پژوهش مراحل زیر انجام شده است:

گام اول: پیشینه‌کاوی و بررسی مبانی نظری پژوهش با هدف تعیین پیشران‌های موثر بر آینده جایگاه اجتماعی صورت گرفت. در راستای مسئله و دغدغه اصلی پژوهش، واژه‌های کلیدی تحت عناوین «جایگاه اجتماعی»، «حرفه حسابداری»، «حرفه حسابداری در آینده»، «روندها و کلان روندهای اثرگذار بر آینده حرفه حسابداری»، «اثر فناوری بر حرفه حسابداری»، برای جستجو در پایگاه داده در نظر گرفته شدند.

گام دوم: فهرست اولیه کلان روندها و پیشران‌های مستخرج از مطالعات اسنادی (با تمرکز بر مقاله پیشین صدیقی و همکاران در ارتباط با همین موضوع^۱) از طریق یک پرسش‌نامه برخط و بر اساس رعایت اصول دلفی آنی^۲، طراحی و در اختیار خبرگان قرار گرفت تا میزان اهمیت و عدم قطعیت هر کدام مورد ارزیابی قرار گیرد. دلفی آنی جدیدترین روش دلفی است و توسط مؤسسات بین‌المللی معتبر به کار برده می‌شود. علت استفاده از این روش تسهیل در دسترسی به خبرگان، انجام سریع‌تر پژوهش و بسیاری مزایای دیگر است. همچنین در این مرحله به‌منظور سنجش اثرات متقابل عوامل و افزایش دقت در انتخاب عدم قطعیت‌های بحرانی، از تحلیل اثرات متقابل^۳ استفاده شد. این روش به‌منظور سنجش اثرات متقابل تک‌تک عوامل بر همدیگر به کار برده شده

^۱ https://journals.alzahra.ac.ir/article_۷۴۵۹.html

^۲ Real-time delphi

^۳ Cross Impact Analysis

و فرض کلیدی در این روش وجود اثرگذاری و اثرپذیری متقابل همه عوامل سیستم بر همدیگر است؛ لذا در کنار پرسش مستقیم از میزان اهمیت هر عامل برای آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی، اثرات آن بر دیگر عوامل نیز تعیین کننده اهمیت نهایی هر عامل خواهد بود. **گام سوم:** در این مرحله کلان روندها و پیشرانها بر اساس میزان اهمیت (ترکیب دلفی آبی و نتایج تحلیل اثرات متقابل) و عدم قطعیت اولویت بندی شده و عدم قطعیت های بحرانی شناسایی شد. بدین منظور از دلفی استفاده شد و پرسش نامه در دو بخش سنجش میزان اهمیت و سنجش اجماع خبرگان بر وضعیت محتمل برای هر پیشران در افق ۲۰ سال آینده طراحی شد. در بخش سنجش عدم قطعیت هرچه اجماع خبرگان بیشتر باشد قطعیت آن پیشران بیشتر و هرچه اجماع کمتر باشد عدم قطعیت بیشتر خواهد بود. عدد تعیین شده برای عدم قطعیت معکوس میزان اجماع حاصل شده از طریق دلفی آبی است.

در نهایت اعداد به دست آمده از دو بخش پرسش نامه پس از هم مقیاس سازی (بر مبنای ۰-۱۰) و مشخص شدن عدد بدست آمده برای هر دو بعد اهمیت و عدم قطعیت، عدم قطعیت های بحرانی مطابق با نمودار مربوطه (بیشترین مقدار در هر دو بعد X و Y) شناسایی شد.

گام چهارم: در گام چهارم با شناسایی عدم قطعیت های بحرانی، استخوان بندی و چارچوب سناریوها طراحی شده و سناریوها پس از پالایش و حذف ناسازگاری ها بر اساس تحلیل مورفولوژی (ریخت شناسی)، نهایی شد. در تحلیل ریخت شناسی با استفاده از یک ماتریس دوبعدی، چشم اندازی از گزینه های پیش روی آینده شناسایی می شود و همه وضعیت های محتمل ارائه خواهد شد (قیومی و همکاران، ۱۴۰۱). این روش امکان بررسی سازگاری و ناسازگاری و تحلیل هم زمانی وقوع پیش فرض های متعدد را فراهم کرده و محقق امکان پالایش و حذف سناریوها را خواهد داشت. در نهایت برای هر سناریو، داستان مربوطه نوشته شده و اثرات آن بر جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تبیین شد.

جدول ۳: ویژگی های جمعیت شناختی پاسخ دهندگان پرسش نامه

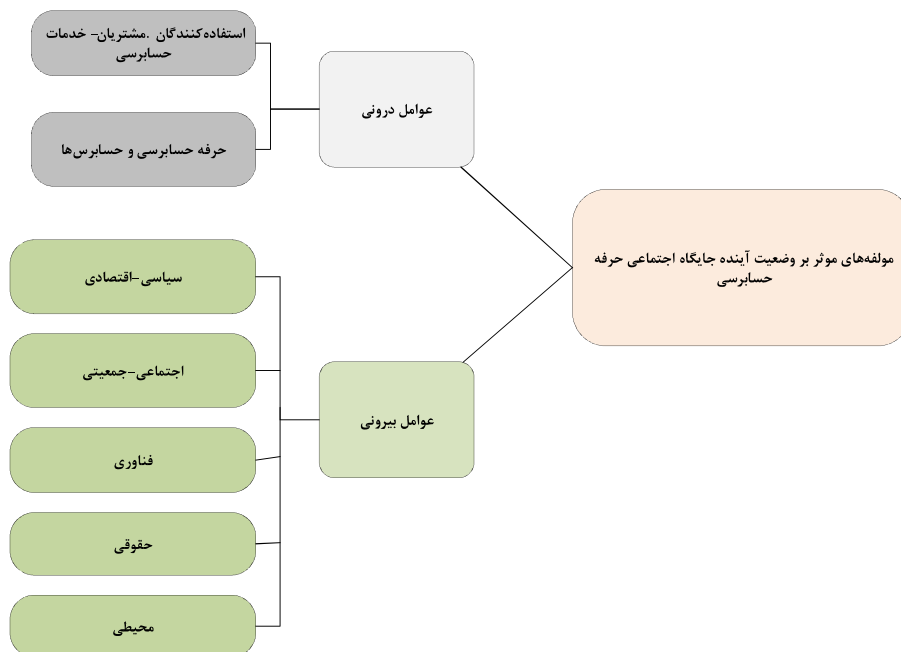
جنسیت	سابقه - سال		وضعیت حرفه ای					تعداد= ۲۵		
	زن	مرد	وضعیت حرفه ای							
			تحصیلات	هیئت علمی	تربیتک	مدیر	سرپرست		سایر	
۵	۲۰	۵	۲	۱۱	۵	۱	۵	۱۰	۱۳	۲

۵- یافته‌های پژوهش

امروز استناد به دانش خبرگان در کنار منابع و مستندات موجود و دیگر ابزارهای فنی و داده مبنای روشی پذیرفته شده است. در این پژوهش عوامل درونی و بیرونی مؤثر بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی بر اساس مستندات علمی و نظرات خبرگان، شناسایی شده است. براین اساس مطابق جدول شماره ۲، مجموع ۳۵ پیشران در دو دسته کلان عوامل درونی و عوامل بیرونی استخراج شدند. عوامل بیرونی بر اساس چارچوب رایج پویش محیطی در قالب عوامل اجتماعی، فناوری، اقتصادی، محیطی و سیاسی (STEEP^۱) طبقه بندی شده و دو دسته دیگر یعنی استفاده کنندگان خدمات حسابرسی و عوامل مربوط به حرفه حسابرسی در گروه عوامل داخلی قرار گرفتند. البته در مراحل بعدی با توجه به درهم تنیدگی عوامل سیاسی-اقتصادی در ایران، این دو گروه از عوامل با هم ادغام شده و در یک گروه ارائه خواهند شد.

شکل ۱: الگوی مولفه‌های مؤثر بر وضعیت آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی (صدیقی و

همکاران، ۱۴۰۲)

^۱ Social, Technological, Economical, Environmental, Political

گروه‌بندی موضوعی پیش‌بران‌ها بر اساس تحلیل STEEP و کاربران خدمات حسابرسی و حرفه حسابرسی و سهم تاثیر هر گروه در کل پیش‌بران‌ها حایز اهمیت است. این گروه‌بندی موجب افزایش دقت و کارایی در تحلیل یافته‌ها خواهد شد و به پژوهشگر این امکان را می‌دهند که تأثیر هر گروه موضوعی بر پیش‌بران‌ها و راهبردهای آینده را به صورت متمرکزتر بررسی کند، در جدول شماره (۴) گروه‌بندی موضوعی و سهم تاثیر هر گروه در کل پیش‌بران‌ها ارائه شده است.

جدول ۴: گروه بندی موضوعی و سهم تاثیر هر گروه در کل پیش‌بران‌ها

ردیف	گروه موضوعی	مخفف	تعداد پیش‌بران	جمع تاثیر گذاری گروه (اثر متقابل)	سهم از تاثیرگذاری گروه بر کل سیستم
۱	استفاده‌کنندگان	St	۴	۳۷,۱	۱۲,۸
۲	حرفه حسابرسی	Ab	۶	۵۴,۱	۱۸,۶
۳	سیاسی- اقتصادی	P	۷	۵۸	۲۰,۰
۴	اجتماعی- فرهنگی	S	۶	۴۳,۶	۱۵,۰
۵	فناورانه	T	۶	۴۹,۶	۱۷,۱
۶	قانونی-نهادی	L	۴	۳۴,۵	۱۱,۹
۷	محیط زیستی	En	۲	۱۳,۸	۴,۷
	کل پیش‌بران‌ها		۳۵	۲۹۰,۷	۱۰۰

بر اساس نتایج اولیه، از بین گروه‌های موضوعی پیش‌بران‌ها، گروه سیاسی-اقتصادی، گروه حرفه حسابرسی، گروه اجتماعی و گروه فناورانه بیشترین تعداد پیش‌بران‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. بر اساس نتایج روش اثرات متقابل و سنجش تاثیر پیش‌بران‌ها بر یکدیگر، مشخص شد که پیش‌بران‌های گروه سیاسی-اقتصادی با ۲۰ درصد و گروه حرفه حسابرسی با ۱۸,۶ درصد سهم از کل تاثیرگذاری، قوی‌ترین گروه‌های موضوعی بوده‌اند و پس از این دو گروه، گروه فناورانه با بیش از ۱۷ درصد سهم از کل تاثیرگذاری در جایگاه سوم قرار گرفته است. نتایج این بخش دال بر اهمیت پیش‌بران‌های سیاسی-اقتصادی، حرفه حسابرسی و فناورانه بر آینده جایگاه اجتماعی حسابرسان است.

به‌منظور شناسایی اهمیت نهایی پیش‌بران‌ها علاوه بر سنجش تاثیر متقابل آنها بر یکدیگر، تاثیر هر پیش‌بران به‌صورت مستقل بر آینده حرفه حسابرسی نیز بررسی شده و از برآیند این دو روش، اهمیت نهایی هر پیش‌بران مشخص می‌شود. در واقع پژوهشگران با اعتقاد به نگرش سیستمی و

وجود پیچیدگی روابط بین پیشران‌ها، اثرات متقابل هر پیشران بر دیگر پیشران‌ها را نیز سنجیده‌اند. در نتیجه میانگین تاثیر در دو روش مذکور (با ضریب برابر) برای سنجش اهمیت نهایی، مورد استفاده قرار گرفته که نتایج در جدول شماره (۵) ارائه شده است. عدم قطعیت پیشران‌ها بر اساس میزان اجماع خبرگان در خصوص جهت تغییرات آینده هر پیشران ارزیابی شده و بر این اساس هرچه میزان اجماع در مورد جهت تغییرات بیشتر باشد، عدم قطعیت آن پیشران کمتر و هرچه اجماع کمتر باشد، عدم قطعیت بیشتر خواهد بود. در نهایت درجه اهمیت و عدم قطعیت بر اساس طیف (۰ تا ۱۰) استانداردسازی شده و نمودار عدم قطعیت‌های بحرانی در نمودار شماره ۱ ترسیم شده است.

همان‌طور که از جدول (۵) مشخص است از نظر میزان اهمیت، پیشران کیفیت آموزش حسابرسان و تطابق آموزش با تحولات نوین بالاترین میزان تاثیر بر آینده حرفه حسابرسی دارد، در رتبه بعدی، پیشران‌های ورود نیروی انسانی متخصص و با مهارت‌های بین‌رشته‌ای و فناوری اطلاعات، مشارکت جامعه در بازار سرمایه و خصوصی (مردمی) سازی اقتصاد و به‌روزرسانی و پذیرش استانداردهای حسابداری و حسابرسی بین‌المللی، دارای تاثیر بیشتری بوده‌اند. با این وجود در سناریونگاری، پیشران‌هایی مبنا قرار می‌گیرند که هم‌زمان بیشترین تأثیرگذاری و بیشترین عدم قطعیت را داشته باشند. چنین پیشران‌هایی با عنوان عدم قطعیت‌های بحرانی شناخته شده و مبنای تدوین سناریو قرار خواهند گرفت. در کنار این پیشران‌ها، پیشران‌هایی که تاثیر بسیار بالایی دارند؛ اما کمترین میزان عدم قطعیت را دارند با عنوان عوامل از پیش معین، شناخته می‌شوند که عمدتاً ماهیت روندی و با جهت تغییر مشخص در آینده را دارند. در نتیجه سناریوهای آینده ترکیبی از عدم قطعیت‌های بحرانی و عوامل از پیش معین خواهد بود.

جدول ۵: اهمیت و عدم قطعیت پیشران‌ها

اهمیت نهایی	عدم قطعیت	کد موضوعی	عنوان کامل پیشران
۸/۷	۶/۴	St۱	سهام‌داران ذی‌نفع اصلی و گزارش نسبت به صورت‌های مالی گذشته‌نگر (ادامه وضعیت فعلی)
۹/۶	۲/۹	St۲	به‌کارگیری تئوری ذی‌نفعان و مطالبه شفافیت و پاسخگویی
۸/۹	۸/۲	St۳	تنوع خدمات حسابرسی و گسترش آن (مشاوره مالیاتی، مشاور کسب‌وکار و...)
۹/۳	۲/۹	St۴	مطالبه آینده‌نگری اطلاعات به‌جای گذشته‌نگری
۹/۱	۴/۳	Ab۱	اثرگذاری و مربوط بودن حرفه حسابرسی در فضای کسب‌وکار
۱۰	۰/۷	Ab۲	کیفیت آموزش حسابرسان و تطابق آموزش با تحولات نوین

اهمیت نهایی	عدم قطعیت	کد موضوعی	عنوان کامل پیشران
۹/۴	۲/۱	Ab ^۳	وضعیت رقابت در بازار حرفه با تشکیل مؤسسات حسابرسی بزرگ
۸/۲	۴/۳	Ab ^۴	تقویت نهادهای حرفه‌ای در بخش خصوصی (جامعه حسابداران رسمی)
۹/۷	۰	Ab ^۵	ورود نیروی انسانی متخصص و بامهارت‌های بین‌رشته‌ای و فناوری اطلاعات
۹/۱	۰/۴	Ab ^۶	حق‌الزحمه حسابرسی و میزان رعایت آیین رفتار حرفه‌ای
۸/۴	۷/۱	P ^۱	آینده تحریم‌ها و وضعیت پذیرش شرکت‌های بین‌المللی
۷/۵	۹/۶	P ^۲	وضعیت حمایت‌گرایی از تولید داخلی و رشد شرکت‌های انحصاری داخل (پرداخت یارانه به تولید داخلی)
۹/۶	۷/۱	P ^۳	مشارکت جامعه در بازار سرمایه و خصوصی (مردمی) سازی اقتصاد
۷/۸	۱۰	P ^۴	نرخ تورم و تاثیر آن بر مشاغل
۸/۹	۱۰	P ^۵	بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی و تعدد ریسک‌های مرتبط
۸/۸	۸/۲	P ^۶	هزینه پیاده‌سازی سیستم‌های مبتنی بر فناوری اطلاعات
۸/۴	۴/۳	P ^۷	ظهور استارت‌آپ‌های قدرتمند (تغییر سرمایه‌گذاری)
۷/۱	۵/۴	S ^۱	افزایش سن نیروی کار و افزایش سن حسابرسان
۶/۲	۸/۶	S ^۲	تغییر ترکیب جنسیتی نیروی کار و افزایش حسابرسان زن
۷/۲	۸/۲	S ^۳	کاهش شتاب رشد جمعیت کشور و کمبود نیروی کار
۸	۳/۲	S ^۴	روند مهاجرت نخبگان و کمیابی نیروی کار ماهر و مستعد در همه حوزه‌ها از جمله حسابرسی
۹	۸/۹	S ^۵	وضعیت اعتماد اجتماعی در جامعه ایران
۹/۵	۰	S ^۶	سطح دانش و سواد مالی جامعه
۸/۸	۲/۹	T ^۱	به‌کارگیری حسابداری و حسابرسی ابری (رایانش ابری)
۷/۸	۱/۸	T ^۲	خودکار شدن امور و عدم نیاز به حضور فیزیکی حسابرسان در شرکت‌های مورد رسیدگی
۷/۷	۳/۹	T ^۳	دورکاری و فعالیت حسابرسان با مؤسسات و شرکت‌های خارجی
۹/۲	۲/۹	T ^۴	توسعه زیرساخت‌های فناوری در کشور و بهره‌گیری از آن در حسابرسی
۷/۶	۵/۷	T ^۵	چالش‌های امنیت سایبری در عصر گسترش فناوری‌های نوین
۸/۳	۱/۸	T ^۶	گسترش نفوذ رسانه‌های اجتماعی
۹/۶	۱/۱	L ^۱	به‌روزرسانی و پذیرش استانداردهای حسابداری و حسابرسی بین‌المللی
۹/۱	۲/۹	L ^۲	نهادینه‌شدن حاکمیت شرکتی و قوانین حمایت از سرمایه‌گذاران
۹	۰	L ^۳	همه‌گیر شدن دامنه قوانین مالیاتی و مودیان مالیاتی
۷/۸	۳/۹	L ^۴	عدم تناسب اندازه و حجم کار مشتریان با تعداد حسابرسان
۷/۵	۴/۳	En ^۱	افزایش آگاهی زیست‌محیطی شهروندان و اهمیت‌یابی گزارشگری پایداری
۷	۶/۱	En ^۲	تشدید قوانین زیست‌محیطی و الزام مؤسسات و شرکت‌ها به رعایت آنها

قطعیت‌های بحرانی حذف خواهد شد. در نتیجه سناریوهایی آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسان بر اساس سه پیشران زیر طراحی خواهد شد:

- وضعیت اعتماد اجتماعی در جامعه ایران
- بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی و تعدد ریسک‌های مرتبط
- مشارکت جامعه در بازار سرمایه و خصوصی (مردمی) سازی اقتصاد و گسترش و تنوع‌بخشی به خدمات حرفه حسابرسی

براین اساس استخوان‌بندی سناریوهای آینده در جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی را می‌توان بر اساس عدم قطعیت‌ها و عوامل از پیش تعیین شده، در قالب جدول شماره (۶) ارائه داد. این فرآیند پالایش می‌تواند به صورت مداوم مورد بررسی و ارزیابی قرار گیرد تا به تصمیم‌گیری‌های بهتر برای انجام پژوهش منجر شود (ون در هیدن، ۲۰۰۵؛ کاشانی‌پور و همکاران، ۱۳۹۹).

جدول ۶: استخوان‌بندی سناریوهای آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی

عدم قطعیت‌ها و عوامل از پیش معین	
نامعلوم	وضعیت اعتماد اجتماعی در جامعه ایران
نامعلوم	بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی و تعدد ریسک‌های مرتبط
نامعلوم	مشارکت جامعه در بازار سرمایه و خصوصی (مردمی) سازی اقتصاد و تنوع خدمات حسابرسی و گسترش آن
افزایشی	به‌کارگیری تئوری ذی‌نفعان و مطالبه شفافیت و پاسخگویی
افزایش	مطالبه آینده‌نگری اطلاعات به‌جای گذشته‌نگری
بهبود	کیفیت آموزش حسابرسان و تطابق آموزش با تحولات نوین
تشدید	وضعیت رقابت در بازار حرفه با تشکیل مؤسسات حسابرسی بزرگ
تشدید	ورود نیروی انسانی متخصص و با مهارت‌های بین‌رشته‌ای و فناوری اطلاعات
افزایشی	حق‌الزحمه حسابرسی و میزان رعایت آیین رفتار حرفه‌ای
افزایشی	سطح دانش و سواد مالی جامعه
افزایشی	توسعه زیرساخت‌های فن‌آوری در کشور و بهره‌گیری از آن در حسابرسی
تسریع	به‌روزرسانی و پذیرش استانداردهای حسابداری و حسابرسی بین‌المللی

ترسیم سناریوهای سازگار در آینده پژوهی اهمیت بسیاری دارد. این کار به پژوهشگران کمک می‌کند تا با تمرکز بر روندها و تغییرات ممکن، پیش‌بینی‌های دقیق‌تری برای آینده ارائه دهند و برنامه‌ریزی‌های مؤثرتری را برای مقابله با چالش‌های آینده به دست آورند (بردفیلد و همکاران، ۲۰۰۵). در این پژوهش بر اساس سه عدم قطعیت بحرانی شناسایی شده و دو حالت پیش‌فرض محتمل برای هر کدام از عدم قطعیت‌ها، تعداد هشت سناریو وجود خواهد داشت. پس از حذف سناریوهای با تشابه بالا و حذف وضعیت ناسازگار در نهایت، چهار سناریوی محتمل باقی ماند.

این مرحله بر اساس قضاوت پژوهشگر از طریق بررسی نتایج و پیامدهای تحلیل هر سناریو، میزان تنوع، قابلیت پیش‌بینی و ارزش استراتژیک هر سناریو، تطابق یا عدم تطابق فرضیات و نتایج هر سناریو انجام می‌شود (واک ۱۹۸۵؛ ون در هیدن، ۲۰۰۵). در جدول شماره (۷)، سناریوهای سازگار برای آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابداری در ایران با افق ۲۰ سال بر اساس عدم قطعیت‌های بحرانی و پیش‌فرض‌های هر سناریو، ارائه شده است.

جدول ۶: سناریوهای سازگار

عدم قطعیت‌های بحرانی و پیش‌فرض‌های هر سناریو	وضعیت اعتماد اجتماعی در جامعه ایران	بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی و تعدد ریسک‌های مرتبط	مشارکت جامعه، مردمی‌سازی اقتصاد و گسترش و تنوع‌بخشی به خدمات حرفه حسابداری
سناریو اول	افزایشی	کاهشی	تقویت
سناریو دوم	کاهشی	افزایشی	تضعیف
سناریو سوم	کاهشی	کاهشی	تقویت
سناریو چهارم	کاهشی	کاهشی	تضعیف

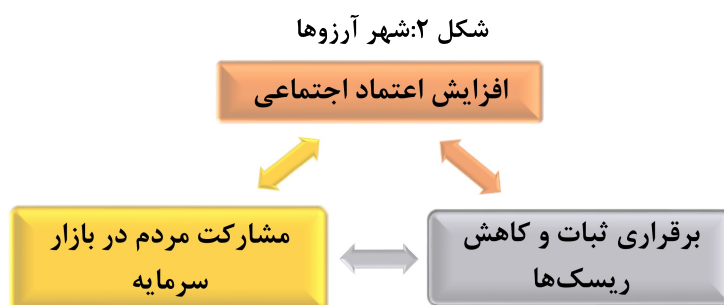
در گام بعدی داستان هر سناریو بر اساس سناریوهای سازگار، در قالب چهار داستان در سال ۱۴۲۱ از جایگاه اجتماعی حرفه حسابداری در ایران روایت خواهد شد.

تبیین آینده‌ها و ارائه داستان سناریوها:

• داستان سناریوی اول «شهر آرزوها: رویش اعتماد اجتماعی و اقتصاد پایدار و مردمی در سایه ثبات سیاسی و اقتصادی»

در این سناریو، در سال ۱۴۲۱، ایران با تغییرات قابل توجهی در پویایی اجتماعی، اقتصادی و سیاسی روبرو است. متغیرهای کلان اقتصادی و سیاسی که در گذشته، آشفته و پرنوسان و پرریسک بودند به طرز محسوسی تثبیت و پایدار شده و حس اعتماد و اطمینان قوی را در میان مردم ایجاد کرده است و شاهد رشد بازارهای مالی و مشارکت گسترده مردم در آن هستیم. در میان این دگرگونی‌ها، یک حرفه به نام «حسابرسی» به‌عنوان چراغی از صداقت و اطمینان‌بخشی خود را در جامعه پدیدار کرده است و حساب‌رسان برای تضمین شفافیت مالی و پاسخگویی، خود را وقف حفظ بالاترین استانداردهای رفتار اخلاقی در حرفه کرده‌اند. همزمان با شکوفایی اعتماد اجتماعی در جامعه ایران، تقاضا برای خدمات حسابرسی قابل اتکا و قابل اعتماد نیز افزایش می‌یابد. شرکت‌ها و سرمایه‌گذاران به طور یکسان به دنبال حساب‌رسان ماهری هستند که نه تنها

به تخصص فنی آنها بلکه به تعهد تزلزل ناپذیر آنها در حفظ صداقت و اصول حرفه‌ای، نیز ارج می‌نهند.

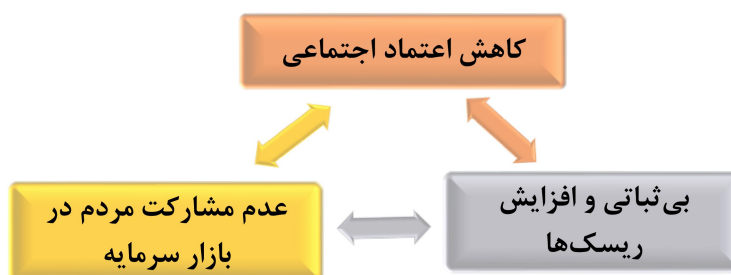
آینده قابل باور برای جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در این سناریو را می‌توان در مواردی چون افزایش اعتماد عمومی به حسابرسان و گزارش‌های حسابرسی، افزایش تقاضا برای خدمات حسابرسی با کیفیت و ارتقاء شهرت و شناخت حرفه حسابرسی برشمرد. با حمایت نظارتی و قانون‌گذاری تقویت شده و اقدامات انطباق، حسابرسان خود و حرفه‌اشان را در خط مقدم ارتقای ثبات و رشد اقتصادی تصور می‌کنند که با همکاری نزدیک با نهادهای نظارتی و استفاده از فناوری پیشرفته، توانسته‌اند در تحولات پیچیده مالی و اقتصادی با دقت و چابکی حرکت کنند. با افزایش مشارکت جامعه در بازار سرمایه، حرفه حسابرسی اهمیت بالاتری پیدا کرده است. حسابرسان دیگر تنها به‌عنوان خرده‌گیر اعداد و ارقام نیستند، بلکه به‌عنوان حافظ اعتماد عمومی، در پرورش فرهنگ شفافیت و مسئولیت‌پذیری در گزارش‌گری پایداری و نجات ایران در برابر تغییرات اقلیمی، مؤثر هستند. با پیش‌بینی این سناریو طی ۲۰ سال آینده، حرفه حسابرسی ایران به طور بالقوه می‌تواند رشد و شناخت قابل توجهی را تجربه کند و به ثبات کلی اقتصادی و تقویت اعتماد در جامعه کمک کند. حسابرسان از طریق آموزش مستمر و توسعه حرفه‌ای و نوآوری، تغییر را پذیرفته و خود را به‌عنوان بازیگران ضروری در چشم‌انداز اقتصادی ایران قرار دهند تا با احساس غرور و موفقیت، آینده‌ای را تصور کنند که در آن حرفه حسابرسی به‌عنوان ستونی از قدرت و قابلیت اطمینان، نقشی محوری در شکل‌دهی جامعه‌ای مرفه و قابل اعتماد برای نسل‌های آینده ایفا کند.

● **داستان سناریوی دوم «زمستان تاریک: افول اعتماد اجتماعی و اقتصاد سیاسی»**

در این سناریو پس از چند دهه بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی همراه با فساد، ناکارآمدی سیاست‌های اقتصادی، کاستی در اجرای قوانین و افزایش نارضایتی اجتماعی و افزایش اختلافات طبقاتی، منجر به تشدید عدم اعتماد اجتماعی در سطح کشور شده است و به دلیل این شرایط نامطلوب، توان و انگیزه‌های سرمایه‌گذاری بین‌احاد مردم از بین رفته است و مسیر توسعه و

پیشرفت اقتصادی در حالت بحرانی است، در چنین شرایطی ماهیت وجودی و نیاز به خدمات حرفه حسابرسی در هاله‌ای از ابهام قرار دارد که خود منجر کاهش شدید جایگاه اجتماعی این حرفه شده است. این سناریو می‌تواند فرصتی باشد تا با تقویت سیاست‌ها و قوانین ضدفساد، توسعه‌ی ساماندهی نظام حسابرسی، ارتقای آموزش‌های تخصصی و افزایش آگاهی عمومی، اعتبار و اخلاق حرفه حسابرسی تقویت شده و از تهدیدات بیشتر، اجتناب شود.

شکل ۳: زمستان تاریک

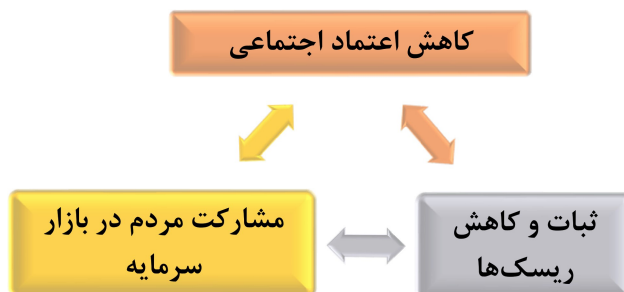

● داستان سناریوی سوم «نغمه‌های همبستگی: تقویت جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در محیط باثبات اقتصادی و سیاسی»

در سال ۱۴۲۱، ایران پس از سال‌ها از سایه چالش‌های بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی خارج شده است ولی اعتماد اجتماعی در عموم مردم به دلیل مشکلات و بحران‌های گذشته، کاهش یافته است. با گذشت زمان و تلاش‌های متمرکز، اقداماتی برای توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی در سراسر کشور به عمل آمده که منجر به ایجاد تغییرات قابل توجهی در جامعه شده است. مردم با آگاهی بیشتر از اهمیت مشارکت در بازار سرمایه، به طور فعال سرمایه‌گذاری می‌کنند. آن‌ها درک می‌کنند که این مشارکت نه تنها سودآوری شخصی را افزایش می‌دهد، بلکه به توسعه اقتصادی کشور کمک می‌کند و فرصت‌های شغلی را ایجاد می‌نماید. همچنین، دولت و مقامات حاکمیتی باور کرده‌اند که توانمندسازی اقتصادی و اجتماعی نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و راهبردهای مؤثر است. آن‌ها سیاست‌ها و برنامه‌هایی را تدوین می‌کنند که مشارکت مردم را تشویق و حمایت می‌کند، در این راستا، دولت اقدام به ارائه تسهیلات مالی و مالیاتی برای سرمایه‌گذاران می‌کند تا انگیزه بیشتری برای شرکت در بازار سرمایه ایجاد شود. همچنین، محیط کسب‌وکار رقابتی‌تر و پشتوانه‌های لازم برای رشد و توسعه شرکت‌های کوچک و متوسط فراهم می‌شود. توجه به نوآوری و فناوری نیز از جمله راهبردهای اصلی دولت در این سناریو است. دولت سرمایه‌گذاری در صنایع نوآورانه را تشویق و فضای کسب‌وکار برای استارت‌آپ‌ها و شرکت‌های فناوری را حمایت می‌کند. این اقدامات منجر به ایجاد شغل‌های جدید و رشد اقتصادی پایدار می‌شود. با توجه به

تقویت و افزایش مشارکت مردم در بازار سرمایه و رشد اقتصادی، نیاز به تنوع بخشی به خدمات حسابرسی برای فعالین بازار سرمایه در حال تقویت است که موجب افزایش اهمیت حرفه حسابرسی در جامعه به عنوان یک پایه اساسی برای شفافیت و اعتماد اقتصادی شده است. از جمله راهبردهای مناسب در این سناریو می توان به ارتقاء آموزش و پژوهش در حوزه حرفه حسابرسی، ترویج فرهنگ شفافیت و اخلاق در صنعت حسابرسی و افزایش همکاری با سازمانها و استانداردهای بین المللی اشاره کرد. این تحولات مثبت در جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران نه تنها اعتماد عمومی به گزارشگری مالی را تقویت کرده، بلکه راه را برای چشم انداز حاکمیت پاسخگوتر و شفاف تر هموار کرده است که به عنوان چراغی پر امید برای تقویت و افزایش اعتماد اجتماعی از مجرای یک اکوسیستم اقتصادی قوی تر و انعطاف پذیرتر برای نسل های آینده است.

شکل ۴: نغمه های همبستگی

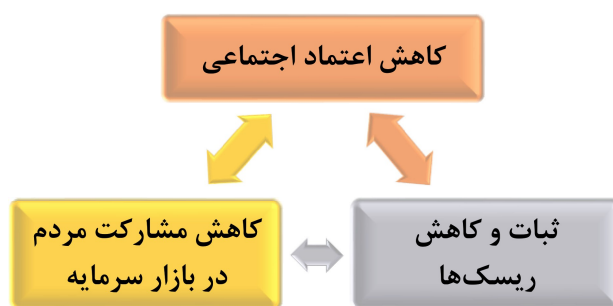
● داستان سناریوی چهارم «آواز سکوت»: کاهش اعتماد اجتماعی و مشارکت مردم در بازار سرمایه علی رغم ثبات اقتصادی و سیاسی»

در سال ۱۴۲۱ در ایران، علیرغم ثبات سیاسی و اقتصادی، اعتماد مردم به سیستم اقتصادی و سیاسی کشور کاهش و مشارکت آنها در بازار سرمایه به طرز چشمگیری افول یافته است. این وضعیت تأثیرات جدی بر جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی دارد به طوری که نیاز به خدمات حسابرسی نیز کاهش یافته و نقش حرفه حسابرسی در جامعه تضعیف شده است.

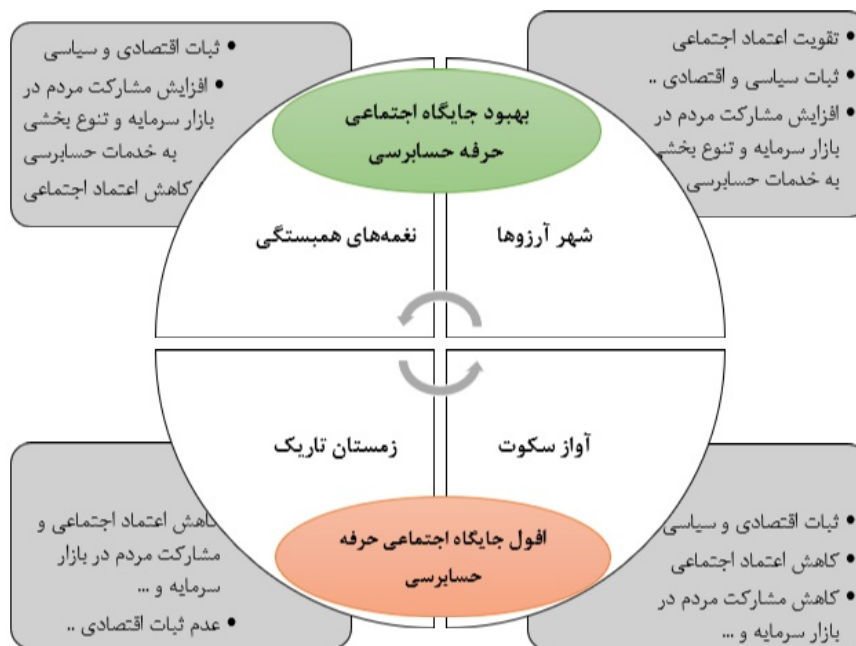
اولین قدم برای تقویت اعتماد اجتماعی و مشارکت مردم در بازار سرمایه، اصلاحات سیاسی و اقتصادی است. دولت باید تلاش کند تا شفافیت در تصمیم گیری های اقتصادی را بالا ببرد و فساد را کاهش دهد. همچنین، قوانین و مقررات مرتبط با بازار سرمایه باید به گونه ای تدوین شوند که اعتماد سرمایه گذاران را بهبود بخشند. در کنار این اصلاحات کلان، باید حرفه حسابرسی ضمن آموزش و آماده سازی حسابرسان از روشها و استانداردهای بین المللی را مورد استفاده قرار دهد تا بتوانند نقش مؤثری در تقویت اعتماد اجتماعی و بازار سرمایه ایفا کنند. در نهایت، برای افزایش

جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی، باید ارزشمندی آن به مردم و جامعه معرفی شود. برنامه‌های آموزشی و اطلاع‌رسانی باید برای آشنایی مردم با نقش و اهمیت حسابرسان صورت بگیرد تا توانایی‌ها و زمینه‌های فعالیت آنها به بهترین شکل به جامعه ارائه شود. به طور خلاصه، در این سناریو، علیرغم کاهش بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی، تلاش برای حفظ جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی و افزایش اعتماد و مشارکت مردم در بازار سرمایه می‌تواند از طریق تدوین راهبردهای مذکور انجام شود. این اقدامات می‌توانند بهبودی در جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی و ایجاد زمینه‌های مناسب برای تنوع بخشی به خدمات حسابرسی را به همراه داشته باشند. در شکل (۶)، سناریوهای باورپذیر چهارگانه پیش‌گفته نشان داده شده است.

شکل ۵: آواز سکوت

شکل ۶: سناریوهای باورپذیر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی

۶- بحث و نتیجه‌گیری

حرفه حسابرسی در ایران هنوز در مرحله توسعه قرار دارد و نیازمند به اصلاحات و تغییرات برای تطبیق با چالش‌های فعلی و آینده است با پیشرفت فناوری و تحولات اقتصادی، حسابرسی نیاز به تکامل دارد تا اطلاعات مالی مرتبط و قابل اعتماد برای تصمیم‌گیری‌ها فراهم شود. عدم آمادگی برای تغییرات آتی ممکن است باعث مخاطرات جدی برای جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی شود. پژوهش‌های آینده‌نگرانه و توجه به پیشرفت‌های فناوری و تحولات اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و محیطی می‌تواند به تعمیق دیدگاه‌ها و آمادگی برای آینده‌ی حرفه حسابرسی کمک کند. تصمیم درباره نحوه مواجهه با این چالش‌ها و عدم قطعیت‌های پیش رو بدون در نظر گرفتن پیش‌بینی‌های مؤثر بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی ممکن نخواهد بود. آینده‌پژوهی، به‌عنوان یکی از روندهای مطالعاتی امروزه دارای اهمیت است و در قالب روش‌های گوناگونی بر اساس ماهیت داده‌ها طبقه‌بندی می‌شود یکی از این روش‌ها ریخت‌شناسی است که بر اساس دو بُعد «اثر آینده» و «احتمال رخداد»، پیش‌بینی‌های آینده را بر اساس قضاوت کیفی خبرگان نقد و بررسی می‌کند و مبنای نگارش سناریوهای آینده‌نگارانه قرار می‌گیرد (قیومی و همکاران، ۱۴۰۱). در این پژوهش هم با این رویکرد داستان سناریوهای چهارگانه مرود نگارش قرار گرفته است.

اگر سناریوی شهر آرزو برای جایگاه اجتماعی حرفه در نظر گرفته شود؛ پیشنهاد می‌گردد ارتقای استانداردها و قوانین مرتبط با حرفه حسابرسی، توسعه آموزش و انگیزش حسابرسان باهدف تخصص‌گرایی و افزایش شفافیت و برندسازی برای حرفه در سطوح سیاسی و اجتماعی و توسعه روابط با مشتریان و سایر ذی‌نفعان در دستور کار باشد.

در سناریوی زمستان تاریک، وضعیت اعتماد اجتماعی، بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی، مشارکت ضعیف جامعه در بازار سرمایه، منجر به تضعیف جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی می‌شود. راهبردهای تدوین مناسب می‌تواند شامل تقویت اصلاحات ساختاری در سیاست‌گذاری اقتصادی در سطح کلان و تقویت نظارت و کنترل بر حسابرسان، افزایش آگاهی عمومی درباره اهمیت حرفه حسابرسی در راستای تقویت اعتماد اجتماعی باشد تا زمینه‌ساز تمایل جامعه به مشارکت در بازارهای مالی و پولی باشد.

در سناریوی نغمه‌های همبستگی، تغییرات ساختاری در سیاست‌های سیاسی و اقتصادی رخ می‌دهد و موجب افزایش مشارکت مردم در بازار سرمایه خواهد شد که این تغییرات می‌تواند تاثیر قابل توجهی بر تقویت جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی داشته باشد که چنانچه اطمینان‌بخشی این حرفه در سطح جامعه، شناخته شده باشد می‌تواند دروازه آستی و کسب اعتماد اجتماعی در کشور گردد. راهبردهای قابل اشاره در این سناریو می‌تواند شامل تسهیل

تطبیق حسابرسی با تغییرات ساختاری، توسعه فناوری‌های نوین در حوزه حسابرسی و ترویج همکاری با سایر حوزه‌های دانش باشد.

در سناریوی آواز سکوت، علی‌رغم کاهش بی‌ثباتی اقتصادی و سیاسی شاهد تضعیف جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی به دلیل عدم ترمیم اعتماد اجتماعی از دست‌رفته در سال‌های قبل و عدم مشارکت مردم در بازارهای سرمایه هستیم، تلاش برای حفظ جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی و افزایش اعتماد و مشارکت مردم در بازار سرمایه می‌تواند از طریق تدوین راهبردهایی مانند ترویج فرهنگ شفافیت در سازمان‌ها و تسهیل دسترسی عموم به اطلاعات، ایجاد مشوق‌های سرمایه‌گذاری چه در سطح داخلی و چه بین‌المللی، توسعه آموزش و آگاهی عمومی صورت گیرد. محدودیت اصلی پژوهش حاضر، کمبود خبرگان دانشگاهی و حرفه‌ای آشنا با روش و ماتریس‌های مورد استفاده در آینده‌پژوهی است که جمع‌آوری داده را با مشکلاتی همراه کرد.

۷- تقدیر، تشکر و ملاحظات اخلاقی

از کلیه افرادی که با تکمیل پرسش‌نامه‌های پژوهش، با پژوهشگران همکاری نموده‌اند، سپاس‌گزاری می‌گردد.

۸- پیوست

الف) پرسش‌نامه تعیین میزان اهمیت و عدم قطعیت پیشران‌های مؤثر بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی

پرسش‌نامه زیر مربوط به پیشران‌های کلیدی است که با مرور ادبیات و پیشینه پژوهش به دست آمده است. به منظور تعیین اهمیت و عدم قطعیت هر یک از پیشران‌ها که برای تدوین سناریو به کار می‌رود، لطفاً نظرات خود را درج نمایید.

برای تدوین سناریو، شناخت عدم قطعیت‌های بحرانی (پیشران‌های با بیشترین تاثیر و کمترین قطعیت) مهم‌ترین گام است. بدین منظور از دلفی استفاده شد و پرسش‌نامه در دو بخش زیر طراحی شد. در نهایت پس از هم‌مقیاس‌سازی عدد به دست آمده برای هر دو بعد اهمیت و عدم قطعیت، عدم قطعیت‌های بحرانی مطابق با نمودار در متن بخش اصلی مقاله شناسایی شد.

بخش اول پرسش‌نامه: با عنوان سنجش اهمیت پیشران‌ها به سنجش میزان تاثیر هر عامل بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی می‌پردازد و بر اساس طیف لیکرت اندازه‌گیری می‌شود.

خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	
					۱ ادامه رویکرد فعلی گزارش‌دهی مالی با محوریت سهام‌داران به‌عنوان استفاده‌کننده اصلی، تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۲ به‌کارگیری تئوری ذی‌نفعان و مطالبه شفافیت و پاسخگویی، تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۳ تنوع خدمات حسابرسی و گسترش آن (مشاوره مالیاتی، مشاور کسب‌وکار و...) تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۴ مطالبه آینده‌نگری اطلاعات به‌جای گذشته‌نگری تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۵ اثرگذاری و مربوط بودن حرفه حسابرسی در فضای کسب‌وکار (حسابرسی مستمر و باکیفیت، ارائه بینش در مورد چشم‌انداز کسب‌وکار به مشتریان) تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۶ کیفیت آموزش حسابرسان و تطابق آموزش با تحولات نوین تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۷ رقابت در بازار حرفه با تشکیل مؤسسات حسابرسی بزرگ تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۸ تقویت نهادهای حرفه‌ای (جامعه حسابداران رسمی) در بخش خصوصی و واگذاری حسابرسی بخش عمومی از سازمان حسابرسی به دیوان محاسبات تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۹ ورود نیروی انسانی متخصص و با مهارت‌های بین‌رشته‌ای و فناوری اطلاعات تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۱۰ حق‌الزحمه حسابرسی و میزان رعایت آیین رفتار حرفه‌ای تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۱۱ آینده تحریم‌ها و وضعیت پذیرش شرکت‌های بین‌المللی تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۱۲ وضعیت حمایت از تولید داخلی و رشد شرکت‌های انحصاری داخلی (پرداخت یارانه به تولید داخلی) تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۱۳ مشارکت جامعه در بازار سرمایه و خصوصی (مردمی) سازی اقتصاد تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟

				۱۴	نرخ تورم و تاثیر آن بر مشاغل تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
				۱۵	بی ثباتی اقتصادی و سیاسی و تعدد ریسک‌های مرتبط تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
				۱۶	هزینه پیاده‌سازی سیستم‌های مبتنی بر فناوری اطلاعات تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
				۱۷	ظهور استارت‌آپ‌های قدرتمند (تغییر سرمایه‌گذاری) تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
				۱۸	افزایش سن نیروی کار و افزایش سن حسابرسان تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
				۱۹	تغییر ترکیب جنسیتی نیروی کار و افزایش حسابرسان زن تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
				۲۰	کاهش شتاب رشد جمعیت کشور و کمبود نیروی کار تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
				۲۱	روند مهاجرت نخبگان و کمیابی نیروی کار ماهر و مستعد در همه حوزه‌ها از جمله حسابرسی تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
				۲۲	وضعیت اعتماد اجتماعی در جامعه ایران تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
				۲۳	سطح دانش و سواد مالی جامعه تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
				۲۴	به‌کارگیری حسابداری و حسابرسی ابری (رایانش ابری)، توسعه فناوری کلان‌داده و استفاده از فن آوری شناختی و سایر فین‌تک‌ها (بلاک‌چین، XBRL، و...) تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
				۲۵	خودکار شدن امور و عدم نیاز به حضور فیزیکی حسابرسان در شرکت‌های مورد رسیدگی تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
				۲۶	دورکاری و فعالیت حسابرسان با مؤسسات و شرکت‌های خارجی تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
				۲۷	توسعه زیرساخت‌های فن آوری در کشور و بهره‌گیری از آن در حسابرسی تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
				۲۸	چالش‌های امنیت سایبری در عصر گسترش فناوری‌های نوین تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟

					۲۹	گسترش نفوذ رسانه‌های اجتماعی تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۳۰	به‌روزرسانی و پذیرش استانداردهای حسابداری و حسابرسی بین‌المللی تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۳۱	نهادینه‌شدن حاکمیت شرکتی و قوانین حمایت از سرمایه‌گذاران تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۳۲	همه‌گیر شدن دامنه قوانین مالیاتی و مودیان مالیاتی تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۳۳	عدم تناسب اندازه و حجم کار مشتریان با تعداد حسابرسان تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۳۴	افزایش آگاهی زیست‌محیطی شهروندان و اهمیت‌یابی گزارشگری پایداری تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟
					۳۵	تشدید قوانین زیست‌محیطی و الزام مؤسسات و شرکت‌ها به رعایت آنها تا چه میزان بر آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی تاثیر گذار است؟

بخش دوم پرسش‌نامه: با عنوان سنجش میزان اجماع خبرگان در مورد جهت تغییرات هر پیشران در آینده طراحی شده است تا از این طریق درجه قطعیت یا عدم قطعیت هر پیشران مشخص شود، مطابق با عدد به دست آمده هرچه اجماع بیشتر باشد قطعیت بیشتر و هرچه اجماع کمتر باشد عدم قطعیت بیشتر خواهد بود.

۲۶	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای وضعیت سهامداران بعنوان دینفع اصلی و گزارش نسبت به صورتهای مالی گذشته‌نگر(ادامه) وضعیت فعلی(محتمل تر است)؟	به احتمال خیلی زیاد عدم ادامه وضعیت فعلی	به احتمال زیاد عدم ادامه وضعیت فعلی	به احتمال خیلی زیاد عدم ادامه وضعیت فعلی	به احتمال زیاد عدم ادامه وضعیت فعلی	به احتمال خیلی زیاد عدم ادامه وضعیت فعلی	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای وضعیت سهامداران بعنوان دینفع اصلی و گزارش نسبت به صورتهای مالی گذشته‌نگر(ادامه) وضعیت فعلی(محتمل تر است)؟
۲۷	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای به کارگیری تئوری دینفعان و مطالبه شفافیت و پاسخگویی محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد به کارگیری تئوری دینفعان	به احتمال زیاد به کارگیری تئوری دینفعان	به احتمال زیاد به کارگیری تئوری دینفعان	به احتمال زیاد به کارگیری تئوری دینفعان	به احتمال خیلی زیاد به کارگیری تئوری دینفعان	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای به کارگیری تئوری دینفعان و مطالبه شفافیت و پاسخگویی محتمل تر است؟
۲۸	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای تنوع خدمات حسابرسی و گسترش آن (مشاوره مالیاتی، مشاور کسب و کار و ...) محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد گسترش خدمات غیر اعتباردهی	به احتمال زیاد گسترش خدمات غیر اعتباردهی	به احتمال زیاد گسترش خدمات غیر اعتباردهی	به احتمال زیاد گسترش خدمات غیر اعتباردهی	به احتمال خیلی زیاد گسترش خدمات غیر اعتباردهی	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای تنوع خدمات حسابرسی و گسترش آن (مشاوره مالیاتی، مشاور کسب و کار و ...) محتمل تر است؟
۲۹	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای مطالبه آینده‌نگری اطلاعات به جای گذشته‌نگری محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد آینده‌نگری	به احتمال زیاد آینده‌نگری	به احتمال زیاد آینده‌نگری	به احتمال زیاد آینده‌نگری	به احتمال خیلی زیاد آینده‌نگری	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای مطالبه آینده‌نگری اطلاعات به جای گذشته‌نگری محتمل تر است؟
۴۰	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای اثرگذاری و مربوط بودن حرفه حسابرسی در فضای کسب و کار(حسابرسی مستمر و با کیفیت، ارائه بیش در مورد چشم انداز کسب و کار به مشتریان) محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد افزایش اثرگذاری حرفه	به احتمال زیاد افزایش اثرگذاری حرفه	به احتمال زیاد افزایش اثرگذاری حرفه	به احتمال زیاد افزایش اثرگذاری حرفه	به احتمال خیلی زیاد افزایش اثرگذاری حرفه	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای اثرگذاری و مربوط بودن حرفه حسابرسی در فضای کسب و کار(حسابرسی مستمر و با کیفیت، ارائه بیش در مورد چشم انداز کسب و کار به مشتریان) محتمل تر است؟
۴۱	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای کیفیت آموزش حسابرسان و تطابق آموزش با تحولات نوین محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد افزایش کیفیت و تطابق آموزش	به احتمال زیاد افزایش کیفیت و تطابق آموزش	به احتمال زیاد افزایش کیفیت و تطابق آموزش	به احتمال زیاد افزایش کیفیت و تطابق آموزش	به احتمال خیلی زیاد افزایش کیفیت و تطابق آموزش	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای کیفیت آموزش حسابرسان و تطابق آموزش با تحولات نوین محتمل تر است؟

۴۲	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای وضعیت رقابت در بازار حرفه با تشکیل موسسات حسابرسی بزرگ محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد حرکت به سمت بازار رقابتی در حرفه حسابرسی	به احتمال زیاد حرکت به سمت بازار رقابتی در حرفه حسابرسی	به احتمال زیاد	هر دو حالت برابر	به احتمال زیاد عدم تقویت رقابت در بازار حرفه حسابرسی	به احتمال خیلی زیاد عدم تقویت رقابت در بازار حرفه حسابرسی
۴۳	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای تقویت نهادهای حرفه ای (جامع حسابداران رسمی) در بخش خصوصی و واگذاری حسابرسی بخش عمومی از سازمان حسابرسی به دیوان محاسبات محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد تقویت نهادهای حرفه ای و دیوان محاسبات	به احتمال زیاد تقویت نهادهای حرفه ای و دیوان محاسبات	به احتمال زیاد	هر دو حالت برابر	به احتمال زیاد تضعیف نهادهای حرفه ای و دیوان محاسبات	به احتمال خیلی زیاد تضعیف نهادهای حرفه ای و دیوان محاسبات
۴۴	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای ورود نیروی انسانی متخصص و با مهارت های بین رشته ای و آی تی محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد به کارگیری متخصصان بین رشته ای در حرفه حسابرسی	به احتمال زیاد به کارگیری متخصصان بین رشته ای در حرفه حسابرسی	به احتمال زیاد	هر دو حالت برابر	به احتمال زیاد اتکا به دانش حسابداران و حسابرسان	به احتمال خیلی زیاد اتکا به دانش حسابداران و حسابرسان
۴۵	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای حق الزحمه حسابرسی و میزان رعایت آیین رفتار حرفه ای محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد افزایش حق الزحمه و رعایت آیین رفتار حرفه ای	به احتمال زیاد افزایش حق الزحمه و رعایت آیین رفتار حرفه ای	به احتمال زیاد	هر دو حالت برابر	به احتمال زیاد کاهش حق الزحمه و عدم بهبود رعایت آیین رفتار حرفه ای	به احتمال خیلی زیاد کاهش حق الزحمه و عدم بهبود رعایت آیین رفتار حرفه ای

۴۶	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای آینده تحریم ها و وضعیت پذیرش شرکت های بین المللی محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد رفع اثر تحریم ها و پذیرش شرکت های بین المللی	به احتمال زیاد رفع اثر تحریم ها و پذیرش شرکت های بین المللی	به احتمال زیاد	ماندگاری اثر تحریم ها و عدم پذیرش شرکت های بین المللی	به احتمال خیلی زیاد
۴۷	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای وضعیت حمایت گرایی از تولید داخلی و رشد شرکت های انحصاری داخلی (پرداخت یارانه به تولید داخلی) محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد حذف انحصار گرایی برای شرکت های داخلی	به احتمال زیاد حذف انحصار گرایی برای شرکت های داخلی	به احتمال زیاد	ماندگاری اثر تحریم ها و عدم پذیرش شرکت های بین المللی	به احتمال خیلی زیاد
۴۸	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای مشارکت جامعه در بازار سرمایه و خصوصی (مردمی) سازی اقتصاد محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد تقویت اقتصاد مردمی	به احتمال زیاد تقویت اقتصاد مردمی	به احتمال زیاد	ماندگاری اثر تحریم ها و عدم پذیرش شرکت های بین المللی	به احتمال خیلی زیاد
۴۹	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای نرخ تورم و تاثیر آن بر مشاغل محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد کنترل نرخ تورم	به احتمال زیاد کنترل نرخ تورم	به احتمال زیاد	ماندگاری اثر تحریم ها و عدم پذیرش شرکت های بین المللی	به احتمال خیلی زیاد
۴۰	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای بی ثباتی اقتصادی و سیاسی و تعدد ریسک های مرتبط محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد ثبات اقتصادی و سیاسی	به احتمال زیاد ثبات اقتصادی و سیاسی	به احتمال زیاد	ماندگاری اثر تحریم ها و عدم پذیرش شرکت های بین المللی	به احتمال خیلی زیاد

۵۱	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای هزینه پیاده‌سازی سیستم‌های مبتنی بر فناوری اطلاعات محتمل تر است؟	کاهش هزینه پیاده‌سازی	به‌احتمال خیلی زیاد	کاهش هزینه پیاده‌سازی	به‌احتمال زیاد	هر دو حالت برابر	به‌احتمال زیاد بالارفتن هزینه پیاده‌سازی	به‌احتمال خیلی زیاد	۵۱
۵۲	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای ظهور استارت‌آپ های قدرتمند(تغییر سرمایه‌گذاری) محتمل تر است؟	ظهور استارت‌آپ‌ها	به‌احتمال خیلی زیاد	به‌احتمال زیاد	هر دو حالت برابر	به‌احتمال زیاد نفوذ کسب‌وکار سنتی	به‌احتمال خیلی زیاد	۵۲	
۵۳	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای افزایش سن نیروی کار و افزایش سن حسابرسان محتمل تر است؟	افزایش سن نیروی کار	به‌احتمال خیلی زیاد	به‌احتمال زیاد	هر دو حالت برابر	به‌احتمال زیاد کاهش سن نیروی کار	به‌احتمال زیاد	۵۳	
۵۴	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای تغییر ترکیب جنسیتی نیروی کار و افزایش حسابرسان زن محتمل تر است؟	افزایش حسابرسان زن	به‌احتمال خیلی زیاد	به‌احتمال زیاد	هر دو حالت برابر	به‌احتمال زیاد ترکیب جنسیتی فعلی و مردان در اکثریت	به‌احتمال خیلی زیاد	۵۴	
۵۵	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای شتاب رشد جمعیت کشور و کمبود نیروی کار محتمل تر است؟	افزایش شتاب و فراوانی نیروی کار	به‌احتمال خیلی زیاد	به‌احتمال زیاد	هر دو حالت برابر	به‌احتمال زیاد کاهش شتاب و کمیابی نیروی کار	به‌احتمال خیلی زیاد	۵۵	
۵۶	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای روند مهاجرت نخبگان و کمیابی نیروی کار ماهر و مستعد در همه حوزه‌ها از جمله حسابرسی محتمل تر است؟	کاهش مهاجرت	به‌احتمال خیلی زیاد	به‌احتمال زیاد	هر دو حالت برابر	به‌احتمال زیاد افزایش مهاجرت	به‌احتمال خیلی زیاد	۵۶	

۵۷	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای وضعیت اعتماد اجتماعی در جامعه ایران محتمل تر است؟	بهاختمال خیلی زیاد افزایش اعتماد اجتماعی	بهاختمال زیاد افزایش اعتماد اجتماعی	بهاختمال زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال خیلی زیاد	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای وضعیت اعتماد اجتماعی در جامعه ایران محتمل تر است؟
۵۸	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای سطح دانش و سواد مالی جامعه محتمل تر است؟	بهاختمال خیلی زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال خیلی زیاد	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای سطح دانش و سواد مالی جامعه محتمل تر است؟
۵۹	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای به کارگیری حسابداری و حسابرسی ابری (رایانش ابری)، توسعه فناوری کلان داده و استفاده از فن آوری شناختی و سایر فین تک‌ها(بلاک چین، XBRL...) محتمل تر است؟	بهاختمال خیلی زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال خیلی زیاد	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای به کارگیری حسابداری و حسابرسی ابری (رایانش ابری)، توسعه فناوری کلان داده و استفاده از فن آوری شناختی و سایر فین تک‌ها(بلاک چین، XBRL...) محتمل تر است؟
۶۰	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای خودکار شدن امور و عدم نیاز به حضور فیزیکی حسابرسان در شرکت‌های مورد رسیدگی محتمل تر است؟	بهاختمال خیلی زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال خیلی زیاد	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای خودکار شدن امور و عدم نیاز به حضور فیزیکی حسابرسان در شرکت‌های مورد رسیدگی محتمل تر است؟
۶۱	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای دورکاری و فعالیت حسابرسان با موسسات و شرکت های خارجی محتمل تر است؟	بهاختمال خیلی زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال خیلی زیاد	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای دورکاری و فعالیت حسابرسان با موسسات و شرکت های خارجی محتمل تر است؟
۶۲	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای توسعه زیرساختهای فن آوری در کشور و بهره گیری از آن در حسابرسی محتمل تر است؟	بهاختمال خیلی زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال زیاد	بهاختمال خیلی زیاد	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای توسعه زیرساختهای فن آوری در کشور و بهره گیری از آن در حسابرسی محتمل تر است؟

۶۳	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای چالش های امنیت سایبری در عصر گسترش فن آوری های نوین محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد وجود امنیت مناسب سایبری	به احتمال زیاد وجود امنیت مناسب سایبری	به احتمال زیاد بحران امنیت سایبری	هر دو حالت برابر	به احتمال زیاد بحران امنیت سایبری	به احتمال خیلی زیاد بحران امنیت سایبری
۶۴	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای گسترش نفوذ رسانه های اجتماعی محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد گسترش شبکه های اجتماعی	به احتمال زیاد گسترش شبکه های اجتماعی	به احتمال زیاد گسترش شبکه های اجتماعی	هر دو حالت برابر	به احتمال زیاد عدم گسترش شبکه های اجتماعی	به احتمال خیلی زیاد عدم گسترش شبکه های اجتماعی
۶۵	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای به روز رسانی و پذیرش استانداردهای حسابداری و حسابرسی بین المللی محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد پذیرش IFRS	به احتمال زیاد پذیرش IFRS	به احتمال زیاد پذیرش IFRS	هر دو حالت برابر	به احتمال زیاد ادامه به کارگیری استانداردهای ملی	به احتمال خیلی زیاد ادامه به کارگیری استانداردهای ملی
۶۶	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای نهادینه شدن حاکمیت شرکتی و قوانین حمایت از سرمایه گذاران محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد تقویت حاکمیت شرکتی	به احتمال زیاد تقویت حاکمیت شرکتی	به احتمال زیاد تقویت حاکمیت شرکتی	هر دو حالت برابر	به احتمال زیاد عدم تقویت حاکمیت شرکتی	به احتمال خیلی زیاد عدم تقویت حاکمیت شرکتی
۶۷	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای همه گیر شدن دامنه قوانین مالیاتی و مودیان مالیاتی محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد افزایش اقتصاد مالیات محور	به احتمال زیاد افزایش اقتصاد مالیات محور	به احتمال زیاد افزایش اقتصاد مالیات محور	هر دو حالت برابر	به احتمال زیاد توسعه نظام مالیاتی	به احتمال خیلی زیاد عدم توسعه نظام مالیاتی
۶۸	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض های زیر برای عدم تناسب اندازه و حجم کار مشتریان با تعداد حسابرسان محتمل تر است؟	به احتمال خیلی زیاد افزایش سرانه حسابرسان	به احتمال زیاد افزایش سرانه حسابرسان	به احتمال زیاد افزایش سرانه حسابرسان	هر دو حالت برابر	به احتمال زیاد ماندن سرانه حسابرسان	به احتمال خیلی زیاد ماندن سرانه حسابرسان

بهاختمال خیلی زیاد عدم ترویج آگاهی‌های زیست‌محیطی در جامعه	بهاختمال زیاد عدم ترویج آگاهی‌های زیست‌محیطی در جامعه	هر دو حالت برابر	بهاختمال زیاد افزایش آگاهی‌های زیست‌محیطی در جامعه	بهاختمال خیلی زیاد افزایش آگاهی‌های زیست‌محیطی در جامعه	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض‌های زیر برای افزایش آگاهی زیست‌محیطی شهروندان و اهمیت یابی گزارشگری پایداری محتمل تر است؟	۶۹
بهاختمال خیلی زیاد عدم وجود قوانین مؤثر زیست‌محیطی	بهاختمال زیاد عدم وجود قوانین مؤثر زیست‌محیطی	هر دو حالت برابر	بهاختمال زیاد تشدید قوانین زیست‌محیطی	بهاختمال خیلی زیاد تشدید قوانین زیست‌محیطی	به نظر شما در افق ۲۰ سال آینده کدامیک از پیشفرض‌های زیر برای تشدید قوانین زیست‌محیطی و الزام موسسات و شرکت‌ها به رعایت آنها محتمل تر است؟	۷۰

ب) پرسش‌نامه ماتریس به‌منظور مشخص‌شدن روابط علی و معلولی بین پیشران‌ها با استفاده از رویکرد تحلیل ساختاری، به دلیل حجم و تعداد بالای صفحات امکان پیوست‌گذاری در انتهای مقاله را ندارد و به‌صورت فایل اکسل جداگانه، در سامانه مجله بارگذاری خواهد گردید. بدیهی است در صورت نیاز خوانندگان می‌توانند برای دسترسی به فایل مذکور یا فصلنامه یا نویسنده‌گان مکاتبه نمایند.

فهرست منابع

- اسدیان اوغانی، اصغر و کریمی شالقونی، منصوره. (۱۴۰۲). تحلیل نقش هوش هیجانی، هوش اجتماعی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی حساب‌رسان بر خوانایی گزارش حسابرسی. حسابداری ارزشی و رفتاری، دوره ۸، شماره ۱۵، صص ۲۹۷-۳۳۷.
- باباجانی جعفر، دلاور علی، برزیده فرخ، صدیقی عبدالمجید. (۱۴۰۱)، شناسایی مؤلفه‌های مؤثر بر جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران از منظر نظریه هویت اجتماعی. دوفصلنامه حسابداری ارزشی و رفتاری. دوره ۷ شماره ۱۳، صص ۱-۳۵.
- جامه‌داری، رضا؛ سپهری، پطرو؛ ایمان‌زاده، پیمان. (۱۴۰۲)، آینده‌پژوهی حرفه حسابرسی مستقل با تأکید بر تحول تجارت الکترونیک برای فعالیت‌های مالی و اقتصادی. نشریه اقتصاد و بانکداری اسلامی، دوره ۱۲، شماره ۴۳، صص ۱۶۳-۱۹۱.
- دیانتی دیلمی، زهرا. (۱۳۹۹)، الگوی عوامل مؤثر بر بالندگی حسابداری در ایران، دانش حسابداری و حسابرسی مدیریت، دوره ۹، شماره ۳۶، صص ۳۲۳-۳۵۸.
- زارع بهنمیری، محمدجواد؛ ملکی، محمدحسن؛ حسنخانی، فاطمه؛ رامشه، منیژه. (۱۴۰۲)، ارائه چارچوبی برای شناسایی و تحلیل پیشران‌های کلیدی اثرگذار روی آینده حسابرسی در ایران با تمرکز بر فناوری بلاک‌چین. پژوهش‌های تجربی حسابداری، ۳ دوره ۱۳، شماره ۳، صص ۲۷-۵۶.
- سلاطی، صبا؛ برزیده، فرخ؛ رئیسی وانانی، ایمان؛ باباجانی، جعفر. (۱۴۰۰)، شناسایی پیشران‌های مؤثر بر آینده حسابداری در ایران در حوزه نوآوری‌های فناوری محور، حسابداری و منافع اجتماعی، دوره ۱۱ شماره ۴، صص ۱-۲۴.
- صدیقی، عبدالمجید؛ باباجانی، جعفر. (۱۴۰۱)، شناسایی مولفه‌های مؤثر بر وضعیت فعلی و آینده جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران: درک تاثیر فناوری در حرفه حسابرسی، بیستمین همایش ملی حسابداری ایران (تفکرات معاصر حسابداری و فناوری های نوظهور).
- صدیقی، عبدالمجید؛ باباجانی، جعفر؛ دلاور، علی؛ برزیده، فرخ. (۱۴۰۱)، تدوین و اعتبارسنجی الگوی جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران، پژوهش‌های تجربی حسابداری، دوره ۱۳ شماره ۴، صص ۱-۲۶.
- حمزه، احسان؛ رامشه، منیژه. (۱۴۰۲)، حسابرسی در عصر دیجیتال: کاربست روش‌های دلفی فازی و ماباک در ایران. نشریه پژوهش‌های حسابداری مالی، دوره ۱۵ شماره ۳، صص ۷۵-۱۰۲.

صدیقی، عبدالمجید؛ باباجانی، جعفر؛ دلاور، علی؛ برزیده، فرخ. (۱۴۰۲)، ارائه مدلی برای اندازه‌گیری جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران: مطالعه مرور نظام‌مند. دانش حسابداری مالی، دوره ۱۰، شماره ۱، صص ۱-۳۲.

صدیقی، عبدالمجید؛ ربانی، طاها؛ باباجانی، جعفر. (۱۴۰۲)، شناسایی پیشران‌های مؤثر بر جایگاه اجتماعی حرفه حسابرسی در ایران، حسابداری و کثافت اجتماعی، دوره ۱۳، شماره ۳، صص ۱-۳۶.

صفر، محمدجواد و صابری سرابی، فرهود. (۱۳۹۴)، آینده حرفه حسابرسی: روش تحلیل سناریو. نشریه حسابرسی، شماره ۷۹، صص ۶۶-۷۴.

عموزاد مهدیرجی، شهرام؛ تاری وردی، یداله؛ رجبی، روح‌الله. (۱۴۰۲)، بررسی عوامل مؤثر بر تمایل به خروج از حرفه حسابرسی. بررسی‌های حسابداری و حسابرسی، دوره ۳۰، شماره ۱، صص ۵۵-۷۶.

عبدلی اباتری، زهرا؛ کمالی، احسان؛ رستمی، امین؛ آقایی چادگانی، آرزو. (۱۴۰۲)، آینده‌پژوهی حسابرسی از منظر فناوری اطلاعات، تغییرات مقرراتی، ساختاری و رویه‌ای. حسابداری مدیریت، دوره ۱۶، شماره ۵۸، صص ۱۵۱-۱۶۴.

قیومی، احمد؛ نخعی، امیرحسین؛ احسانی، امیر؛ کرکه آبادی، حمیدرضا. (۱۴۰۱)، تحلیل ریخت‌شناسی شبکه‌ای - فازی: روشی برای آینده‌پژوهی در صنعت رسانه. بررسی‌های مدیریت رسانه، دوره ۱، شماره ۳، صص ۳۶۴-۳۸۶.

فیل سرائی، مهدی؛ اسماعیلی، فاطمه. (۱۴۰۲)، بررسی نقش متاورس بر آینده حسابداری و حسابرسی. پژوهش‌های حسابرسی حرفه‌ای، دوره ۴، شماره ۱۳، صص ۵۸-۸۵.

کاشانی پور، محمد؛ فتحی، محمدرضا؛ فرجی، امید؛ رحمانی، محمد. (۱۳۹۹)، آینده پژوهی گزارشگری پایداری با به کارگیری رویکرد سناریونویسی. دو فصلنامه حسابداری ارزشی و رفتاری، دوره ۵، شماره ۱۰، صص ۶۹-۱۰۱.

نویایی لواسانی، مرتضی. (۱۳۹۱)، آینده‌پژوهی در خدمات مالی با تاکید بر فناوری اطلاعات، اولین همایش ملی آینده‌پژوهی، تهران.

نودهی، ابوالفضل و اشرفی، مجید، (۱۳۹۶). آینده حسابرسی و حسابرس آینده، همایش ملی حسابداری و مدیریت تکنیک‌های نوین، چالش‌ها و راهکارها، علی

آباد، <https://civilica.com/doc/۷۴۷۹۵۶>

Albitar, K., A.M. Gerged., H. Kikhia., and K. Hussainey. ۲۰۲۰. Auditing in times of social distancing: the effect of COVID-۱۹ on auditing quality, International Journal of Accounting & Information Management, ۲۹(۱):۱۶۹-۱۷۸.

- Bradfield, Ron., G.Wright., G. Burt., and G. Cairns. ۲۰۰۵. The origins and evolution of scenario techniques in long range business planning. *Futures* ۳۷(۸): ۷۹۵-۸۱۲.
- Dai, J., N. He., & H.Yu. ۲۰۱۹. Utilizing Blockchain and Smart Contracts to Enable Audit ۴,۰: From the Perspective of Accountability Audit of Air Pollution Control in China. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, ۱۶ (۲): ۲۳-۴۱.
- Dai, J., and M. Vasarhelyi. ۲۰۲۰. Continuous Audit Intelligence as a Service (CAIaaS) and Intelligent App Recommendations. *Journal of Emerging Technologies in Accounting*, ۱۷(۲): ۱-۱۵.
- Denter, N., F. Seeger., and M.G. Moehrle. ۲۰۲۳. How can Blockchain technology support patent management? A systematic literature review. *International Journal of Information Management*. ۶۸: ۲-۲۰.
- Gamage, P. ۲۰۱۶. Big Data: are accounting educators ready. *Accounting and Management Information Systems*. ۱۵(۳): ۵۸۸-۶۰۴.
- Lombardi, D.R., R. Bloch., and M.A. Vasarhelyi. ۲۰۱۵. The Current State and Future of the Audit Profession. *Current Issues in Auditing*. ۹ (۱): ۱۰-۱۶.
- Obermire, K., J. R. Cohen., and K. M. Zehms . ۲۰۲۱. Audit commttee members' professional identities: Evidence from the field, *Accounting. Organizations and Society*. ۹۳(C):۱-۱۹.
- R NellyNur, A., and S . Alfira. ۲۰۲۲. Development of Information System Audit Syllabus with Critical Thinking Based Approaches. *Journal of Positive School Psychology*. ۶(۳): ۳۶۶-۳۷۶ .
- Schwartz, P. ۱۹۹۱. *The Art of the Long View: Planning for the Future in an Uncertain World*. John Wiley & Sons Inc.
- Stack, R., and B.Malsch. ۲۰۲۲. Auditors' Professional Identities: Review And Future Directions. *Accounting Perspectives*, Forthcoming, ۲۱(۲):۱۷۷-۲۰۶.
- Tajfel, H., and J. C.Turner. ۲۰۰۴. *Political psychology*, Psychology Press.
- Thi Nguyen, Ph., M. Kend., D. Quang Le. ۲۰۲۴. Digital transformation in Vietnam: the impacts on external auditors and their practices. *Pacific Accounting Review*. ۳۶ (۱): ۱۴۴-۱۶۰.
- Van der Heijden, K. ۲۰۰۵. *Scenarios: The art of strategic conversation*, John Wiley & Sons Press.
- Wack, P. (۱۹۸۵). *Scenarios: Uncharted Waters Ahead*. *Harvard Business Review*, ۶۳(۵), ۷۳-۸۹.
- Ying Liu Ch., W. Neng Wang. ۲۰۲۰. On the optimality of social status seeking. *Economic Modelling*. ۹۳: ۵۲۰-۵۲۵ **فهرست منابع**

امانی، کوروش؛ نیکو مرام، هاشم؛ بنی مهد، بهمن. (۱۳۹۶). عواطف فردی و تردید حرفه ای حسابرس، دو فصلنامه حسابداری ارزشی و رفتاری، دوره ۵، شماره ۹، صص ۳۵-۵۳. بامری، مرضیه؛ صفری گرایلی، مهدی؛ ولیان، حسن. (۱۳۹۸). بررسی تاثیر حمایت ادراک شده شریک حسابرس بر نگرش‌های مبتنی بر بی‌طرفی و شک در تردید حرفه‌ای و پیامدهای رفتاری حسابرس، دو فصلنامه حسابداری ارزشی و رفتاری، دوره ۴، شماره ۸، صص ۹۳-۱۲۹.

جعفری، محبوبه؛ پورحیدری، امید؛ خدای پور، احمد. (۱۴۰۲). اثر اتخاذ دیدگاه و انگیزه‌ها بر تردید حرفه‌ای حسابرسان، پیشرفت‌های حسابداری، دوره ۱۵، شماره ۲، در نوبت چاپ. دلاور، علی. (۱۳۹۷). روش تحقیق در روانشناسی و علوم رفتاری (چاپ ۴۹)، تهران: انتشارات ویرایش.

رضایی، نرگس؛ بنی مهد، بهمن؛ حسینی، سیدحسین. (۱۳۹۷). تاثیر هویت سازمانی و حرفه‌ای بر تردید حرفه‌ای حسابرس مستقل، نشریه دانش حسابرسی، دوره ۱۸، شماره ۷۱، صص ۱۷۵-۱۹۹.

رویایی، رضاعلی؛ یعقوب‌نژاد، احمد؛ آذین‌فر، کاوه. (۱۳۹۳). ارتباط بین تردید حرفه‌ای و قضاوت حرفه‌ای حسابرسان مستقل، پژوهش‌های حسابداری مالی و حسابرسی، دوره ۶، شماره ۲۲، صص ۶۷-۹۵.

صفی‌خانی، رضا؛ صفرزاده، محمدحسین؛ اثنی‌عشری، حمیده. (۱۴۰۱). بررسی رابطه تردید حرفه‌ای، شناخت صاحبکار و قضاوت حسابرس، مجله دانش حسابداری، دوره ۱۳، شماره ۱، صص ۵۹-۸۲.

غلامرضایی، محسن؛ حسنی، محمد. (۱۳۹۸). تاثیر اختلالات شخصیت بر تردید حرفه‌ای حسابرسان مستقل، مجله دانش حسابداری، دوره ۱۰، شماره ۲، صص ۴۳-۷۶.

فروغی، داریوش؛ سلیمانی مارشک، مجتبی. (۱۳۹۲). پاسخگویی و چالش افشای اطلاعات، پژوهش حسابداری، دوره ۳، شماره ۱۰، صص ۷۳-۹۴.

کمیته تدوین استانداردهای حسابرسی سازمان حسابرسی. (۱۳۹۵). استانداردهای حسابرسی. تهران: انتشارات مرکز پژوهش‌های تخصصی حسابداری و حسابرسی سازمان حسابرسی.

مدینه، سید محسن؛ زارع، ایمان. (۱۴۰۲). تأثیر باورهای دینی بر تردید حرفه‌ای و ارزیابی حسابرسان از خطر تحریف با اهمیت: رویکرد مراتب دین‌داری از منظر اسلام، مجله دانش حسابداری، دوره ۱۴، شماره ۴، صص ۱۱۱-۱۳۲.

مهربان‌پور، محمدرضا؛ رحیمیان، نظام‌الدین؛ آهنگری، مهناز. (۱۴۰۱). تردید حرفه‌ای در حسابرسی (چاپ اول)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

- هرمزی، شیرکو؛ نیکومرام، هاشم؛ رویایی، رمضانعلی؛ رهنمای رودپشتی، فریدون. (۱۳۹۵). بررسی تاثیر سوگیری‌های روانشناختی بر تردید حرفه‌ای حسابرسان، پژوهش‌های تجربی حسابداری، دوره ۶، شماره ۲۲، صص ۱۲۳-۱۴۸.
- یوسفزاده، نسرين؛ پورحیدری، امید؛ خدای‌پور، احمد. (۱۳۹۹). بررسی تاثیر اطلاعات نامربوط و خطای جزئی در مدارک صاحبکار بر قضاوت تردیدآمیز حسابرسان، پژوهش‌های کاربردی در گزارشگری مالی، دوره ۹، شماره ۱۶، صص ۳۵-۶۶.

